

## Od katoličkog hrvatstva do katoličkog pravaštva

*U raspravi autor problematizira promjenu u ideologiji i praksi političkog katolicizma u banskoj Hrvatskoj nakon 1904. godine.*

Potkraj 19. stoljeća politički katolicizam u banskoj Hrvatskoj nastojao je profunkcionirati u obliku pokreta koji bi bio ne samo vjerski, nego i nacionalni. Spomenuto nastojanje proizlazilo je iz uvjerenja njegovih pobornika da pripadnost katoličkoj konfesiji predstavlja jedno od temeljnih obilježja hrvatske nacije te da stoga katolička vjerska ideja nesumnjivo može postati odlučujućim čimbenikom njezinog okupljanja i u cilju borbe za ostvarenje njezinih nacionalno-političkih zahtjeva.<sup>1</sup>

Polazeći od shvaćanja da katolicizam kao jedno od osnovnih obilježja hrvatstva može imati prvorazdenu nacionalno-integrativnu ulogu, to jest da je obrana vjersko-crkvenih interesa u stanju neutralizirati podijeljenost hrvatske nacije u teritorijalnom smislu, kao i njezinu sve intenzivniju pluralizaciju u političkom, socijalnom i klasnom pogledu, koja je, prema njihovom shvaćanju, bitno ometala borbu za realizaciju hrvatskih nacionalno-političkih aspiracija, pobornici političkog katolicizma u banskoj Hrvatskoj na čelu s njegovim glavnim ideologom Stjepanom Korenićem odlučno su se protivili tome da se na političkoj razini vjersko-crkveni interesi zastupaju putem posebne katoličke stranke.<sup>2</sup> Jednako tako, bili su protiv toga da se hrvatski katolički pokret veže uz bilo koju od već postojećih političkih grupacija. S tim u vezi oni su isticali da se na političkom planu interesi katolicizma mogu i moraju zastupati kroz sve hrvatske političke grupacije. Vezivanje katoličkog pokreta uz bilo koju od političkih stranaka, isticao je Korenić, bilo bi štetno ne samo zato što bi unosilo razdor među katolike, nego i zato jer bi sputavalo njegovu slobodu u borbi za reksristijanizaciju društva kao njegovu primarnu zadaću.<sup>3</sup>

Korenić i većina pobornika političkog katolicizma u banskoj Hrvatskoj na prijelomu stoljeća bila je, naime, načisto s tim da politička praksa podrazumijeva taktiziranje i kompromise zbog kratkoročnih političkih ciljeva. Nastojeći da katolički pokret u hrvatskoj ponudi katolicizam kao podlogu za novu hrvatsku nacionalno-integracijsku ideologiju, pobornici katoličkog hrvatstva isticali su da katolički pokret mora nastojati sačuvati punu slobodu djelovanja. Upozoravajući na to da bi različitost političkih op-

<sup>1</sup> KL 32 (1900); PHKS, XII-XIII; STRECHA 1997, 59-129.

<sup>2</sup> KORENIĆ 1908, 9-17; STRECHA 1997, 157-160.

<sup>3</sup> STRECHA 1997, 158.

cija za rješenje hrvatskog pitanja mogla dovesti u pitanje katoličko hrvatsvo, Korenić i pobornici političkog katolicizma u banskoj Hrvatskoj na prijelomu stoljeća pozivali su se, između ostaloga, na učenje da se katolicizam, odnosno Katolička crkva, zbog svoje univerzalnosti kao i posebnosti svoje uloge u povijesnom kretanju čovječanstva, ne mogu poistovjećivati ni s oblikom vladavine, niti s državom kao institucijom, pa prema tome niti s bilo kojom od političkih opcija. Katolicizam i Katolička crkva, podvalčili su, "vječne" su ustanove i stoga nužno moraju ostati izvan svih "sustava" čije je trajanje vreneski ograničeno, jer u protivnom, postoji opasnost da nestanu zajedno s njima.<sup>4</sup> Međutim, katoličko hrvatstvo, odnosno varijanta političkog katolicizma za koju su se na prijelomu stoljeća u banskoj Hrvatskoj zalagali njegovi pristalice na čelu s Korenićem, nije uspjela profunkcionirati.

Već 1902. koncept katoličkog hrvatsva ozbiljno je uzdrmao neslavan završetak sve-tojeronimske afere. Naime, slom višegodišnjih nastojanja hrvatskih biskupa i pobornika političkog katolicizma da se u naziv jedne inozemne hrvatske vjerske i kulturne ustanove unese hrvatsko nacionalno ime pokazao je da između vjersko-crkvenih i nacionalno političkih interesa mogu postojati postoje goleme razlike, što je, dakako, dovelo u pitanju temeljnu ideju katoličkog hrvatstva. Osim toga, svetojeronimska afera pokazala je da hrvatski epsikoapt, unatoč svom razmjerno nezavisnom položaju u odnosu na vrhove Monarhije, ipak nema potrebnu slobodu za preuzimanje vodstva hrvatskog nacionalnog pokreta. S druge strane, postalo je očito i to da proslavenska politika tadašnjeg pape Lava XIII. nije nikakvo čvrsto jamstvo da se hrvatsko pitanje može riješiti uz oslonac na Vatikan. Međutim, svetojeronimska afera ipak nije razorila sam koncept koncept katoličkog hrvatstva. Iluzija da se unatoč procesu sekularizacije i ubrzane društvene i političke pluralizacije, kroz koje je na prijelomu stoljeća prolazilo hrvatsko društvo, na katoličkoj osnovi može postići nacionalno i političko ostala je netaknuta.<sup>5</sup>

Dakako, nije samo neslavni rasplet svetojeronimske afere spriječio afirmaciju katoličkog hrvatstva, odnosno katoličkog potreta koji bi osim u ime vjersko-crkvenih, nastupao i u ime hrvatskih nacionalno političkih ciljeva. Valja, naime, uzeti u obzir je katoličkom pokretu kakvog su zamišljali pobornici političkog katolicizma na čelu s Korenićem uzmanjkalo odgovarajuće mobilizacijsko sredstvo, odnosno motiv koji bi ih mogao potaknuti na to da svoju zamisao pokušaju pretočiti u praksu.

U banskoj Hrvatskoj, unatoč određenim najavama, nije, naime, došlo do provođenja crkveno-političkih reformi liberalnog znančaja, koje bi izmijenile položaj Katoličke crkve i koje bi ubrzale proces sekularizacije. Budući nije došlo do sukoba Katoličke crkve s državnom, jedini motiv mobilizacije hrvatskih katolika bila je konformacija s političkim i kulturnim skupinama koje su na različite načine izražavale zahtjeve za sekularizacijom društvenoga života.<sup>6</sup> Međutim, te skupine, a riječ je prije svega o socijaldemokratima i Naprednoj omladini, tada još nisu bile ni tako utjecajne, niti su njihovi istupi bili u toj mjeri protuvjerski, odnosno protucrkveno intonirani, a da bi

<sup>4</sup> KORENIĆ 1909, 16-32; STRECHA 1997, 159.

<sup>5</sup> STRECHA 1997, 215.

<sup>6</sup> STRECHA 1997, 214.

povremeni "incidenti" s njima pobornike katoličkog hrvatstva mogli potaknuti na sustavno organizirano djelovanje.<sup>7</sup>

Ukratko, pobornicima političkog katolicizma u trenutku kad su se pokušali društveno i politički angažirati nedostajalo je motiva za kaciju. Svećenstvo je i dalje bilo prisutno i vrlo aktivno i u kulturnom i u političkom životu, sudjelujući u radu svih političkih stranaka, osim, socijaldemokratske.<sup>8</sup> Međutim, kad je riječ o razlozima neuspjeha hrvatskog katoličkog pokreta kakvog su zamišljali Korenić i negovi istomišljenici, valja istaknuti i ulogu vrhova Monarhije, kojima je bilo itekako u interesu spriječiti oživljavanje hrvatskog nacionalnog pokreta u katoličkoj varijanti.

Naime, s obzirom na krizu dualizma, koja se u razdoblju pojave političkog katolicizma u banskoj Hrvatskoj, doduše, još uvijek izražavala prvenstveno kao unutarnja kriza u austrijskom, odnosno u ugarskom dijelu Monarhije, ali koja je ipak otkrivala sve slabosti dualizma, hrvatski katolički pokret s jasno istaknutim nacionalnim obilježjem bio je shvaćen kao čimbenik koji bi dodatno mogao destabilizirati dvojno uređenje Monarhije. Katoličko hrvatsvo bilo je stoga neprihvatljivo dualističkim snagama i u bečkom i u peštanskom središtu i one su se trudile pronaći načina da ga spriječe. Prva prilika za to pružila se tijekom održavanja katoličkog kongresa 1900-te u Zagrebu, to jest upravo u času kad je pokret trebao početi djelovati. Iskoristivši jednu neopreznu izjavu sarajevskog nadbiskupa Joispa Stadlera, najglasnijeg zagovornika katoličkog hrvatstva među hrvatskim biskupima, vrhovi Monarhije poduzeli su različite akcije da bi ga eliminirali, šaljući na taj način poruku ostalim hrvatskim biskupima da se drže podalje od izravne nacionalno-političke akcije.<sup>9</sup>

Imajući to u vidu, i Khuenov režim, koji je isprva, čini se, nastojao iskoristiti katoličko hrvatstvo kao sredstvo pritiska na protodualističke snage u Ugarskoj, odustao je od zaoštavanja odnosa s Katoličkom crkvom u Hrvatskoj, nastojeći joj tako oduzeti ključni argument za organiziranje katoličkog pokreta. Istovremeno, režim se solidarizirao s vrhovima monarhije kad je riječ o osudi ulaska episkopata u izravnu političku akciju.<sup>10</sup> Dakako da su dualistički faktori Monarhije imali važnu ulogu i u raspletu svetojeronimske afere, koja je, kao što smo već istaknuli, nanijela težak udarac katoličkom hrvatstvu.<sup>11</sup> Doduše, situacija se ubrzo počela mijenjati, ali ne u korist varijante političkog katolicizma kakvog su zagovarali Korenić i nejkovi istomišljenici, nego u korist borbenog, militantnog katoličkog ekskluzivizma, kakvog je od 1903. dalje sustavno zagovarao krčki biskup Antun Mahnič.

Što se tiče sustavne rekristijanizacije društva kao temeljnog cilja hrvatskog katoličkog pokreta, između Mahniča i Korenića, dakako, nisu postojale nikave razlike. Obojica su zastupala ideju o nužnosti cjelovite preobrazbe privatnog i javnog života u Hrvatskoj prema katoličkoj vjerskoj doktrini. Pritom se, doduše, Mahnič otvorenije nego Korenić pozivao na ideal srednjovjekovnog društva, u kojem je, prema nejkvom mišljenju, država funkcionirala u besprijekornom skaldu s učenjem Katoličke crkve i

<sup>7</sup> STRECHA 1997, 215.

<sup>8</sup> STRECHA 1997, 213.

<sup>9</sup> STRECHA 1997, 190-215.

<sup>10</sup> STRECHA 1997, 197.

<sup>11</sup> STRECHA 1997, 215-253.

u kojem se svjetovna inteligencija bespogovorno podvrgavala njezinom autoritetu, zbog čega se tobože ni u jednom segmentu društvenoga života nije događalo ništa što bi bilo u suprotnosti s vjerskom istinom.<sup>12</sup>

S druge strane, Mahnić je dijelio Korenićevu uvjerenje u golemu društvenu i nacionalno-integrativnu snagu kršćanstva, odnoso katolicizma.<sup>13</sup> Polazeći od shvaćanja da se katolicizam tijekom povijesti duboko usadio "...u misli i ćud..." hrvatskog naroda, Mahnić je također isticao da hrvatstvo bez njega ne može niti opstati, niti ostaviti svoje nacionalno-političke cielejve. S tim u vezi i on je isticao da se sloga hrvatskog naroda, koja je nužan preduvjet njegovoj nacionalnoj afirmaciji i njegovom napretku, može ostaviti isključivo okupljanjem svih njegovih pripadnika na podlozi vjerske istine kao "najviše" i jedine "prave" istine. Pritom je, kao i Korenić, odlučno odbacivao prigovore da bi inzistiranje na katoličkom hrvatstvu moglo postati čimbenikom nacionalne podjele. Ako je hrvatski narod svojom golemom većinom izrazito kršćanski, odnoso katolički, a on to, prema Mahniću, nesumnjivo jest, u tom uslučaju čvrsta sprema između hrvatske nacionalne i katoličke vjerske ideje može voditi samo prema sve većem "...duševnom i umnom jedinstvu..." hrvatskog naroda, a nikako prema njegovoj diobi, pisao je krčki biskup.<sup>14</sup>

S obzirom na osnovne ciljeve hrvatskog katoličkog pokreta, Mahnićevo viđenje nije se, prema tome, razlikovalo od Korenićevog. Međutim, razlike su, i to bitne, među njima postojale. Prva je proizlazila iz različitog gledanja na pitanje načina na koji bi hrvatski katolički pokret trebao funkcionirati. Polazeći od predodžbe o Hrvatima kao eminentno katoličkom narodu, Korenić je, naime, bio mišljenja da je obnova hrvatskog društva prema kršćansko, odnoso prema katoličkom učenju u svakom slučaju moguća i bez permanentnog, beskompromisnog idejnog sučelajvanja katolika sa sima čija shvaćanja nisu uvijek i u svemu posve usjkladena sa stajalištem Katoličke crkve. Za razliku od Korenića, Mahnić je, međutim, smataro da susatvna rekristijanizacija hrvatskog društva ne može otpočeti ako se katolici ne uspsute u javni, bespoštedni obračun sa svim onim mišljenjima koja nisu u potpunosti uskladena sa učenjem kršćanske filozofije, odnoso s katoličkim teološkim postavkama. Mahnić je na tome inzistirao i zato što je polazio od ocjene da cje cjelokupna hrvatska društvena praksa, a napose zanstvena i kulturna produkcija, uanzad nekoliko godine gotovo posve izgubila kršćansko obilježje i da joj ga je moguće svratiti samo uz uvjet beskompromisnog sučelajvanja s onima koji u svemu ne slieje vjersku istinu.<sup>15</sup>

Iako je i sam, često i prilično oštro, ukazivao na pojave koje su u suprotnosti s katoličkim svjetonazorom, Korenić u tom pogledu nije dijelio Mahnićevo mišljenje. To je, uostalom, najbolje došlo do izražaja na prvom hrvatskom katoličkom kongresu, napose u sekciji koja je raspravljala o katoličkom tisku.<sup>16</sup> Razlog takvom stajalištu valja, prije svega potražiti u Korenićevom uvjerenju da iz nacionalno-političkih razloga pitanje očuvanja tradicionalne društvene uloge katolicizma ne smije postati izvorom

<sup>12</sup> KL 18, 19 (1899); HS 1903, 13; STRECHA 1997, 216.

<sup>13</sup> KL 29, 30, 31 (1900).

<sup>14</sup> HS 1903, 8-9; STRECHA 1997, 216.

<sup>15</sup> HS 1903, 10; STRECHA 1997, 217.

<sup>16</sup> PHKS 1900, 99-127; 193-205; STRECHA 1997, 217.

sukoba na hrvatskoj političkoj sceni.<sup>17</sup> Zalažući se za to da se na, s katoličkog gledišta, nepoželjne pojave i ideje ne reagira ofanzivno, nego defanzivno, ali nipošto šutke, Korenić je pisao: "...mi popovi slijedimo u politici razne stranke. Jedni misle da je bolje ovako, drugi onako, a svi skupa vidimo, da u svim starnkama imade ljudi koji do vjere i crkve ne drže ama baš ništa, (...) no ipak se s njima zajedno borimo za stavr domovinsku, jer držimo, da ćemo tako više pomoći domovini, nego da se s njima koljemo, te da tako rascijepamo ionako slabe sile domovine. To činimo i činit ćemo sa svakom starnkom sve dotle, dok ljudi, koji u starnci kolo vode, bar javno i očito ne udare na vjeru i crkvu."<sup>18</sup>

U tom pogledu Korenićevo je stajalište bilo sasvim blisko stajalištu najvećeg dijela starije generacije hrvatskoga svećenstva, koja je, vodeći računa o nacionalnim interesima, u duhu liberalnoga katolicizma što su ga formulirali Rački i Strossmayer, uglavnom izbjegavala sporove koji bi mogli dovesti do definitivnog prekida suradnje između svjetovne inteligencije i svećenstva.<sup>19</sup> S druge strane, spomenuto je uvjerenje nedvojbeno bilo izraz korenićeve procjene da ju mnoga mišljnija u kojima je bilo moguće razabrati određena ostupanja od službenog crkvenoh učenja u hrvatskom slučaju ipak najvećim diejлом posljedica nedovoljnog poznavanja katoličke vjerske doktrine, a ne izraz prikrivenih, ali jasno prepozantljivih protuvjerskih i protucrkvjenih stajališta.<sup>20</sup> Za razliku od Mahniča, on je, naime, uglavnom imao povjerenja u hrvatsku inteligenciju i njezin u osnovi pozitivan odnos prema katolicizmu.

Nasuprot Koreniću, Mahnič je bio izraziti predstavnik intranzigentne struje u katoličkoj crkvi. Riječ je o struji poznatoj i pod nazivom "integralsiti", koja je najodlučnije odbacivala bilo kakav oblik kompromisa s modernim kretanjima u društvu, uključujući i prešutnu toleranciju. Oharbreni neuspjehom nastojanja papinstva za Lava XIII, da se uključenjem Katoličke ckrve u tokove modernog društvenog razvoja zauštavi, odnosono spriejči proces seklularizacije, njezini su predstavnici taržili da se Crkvaiznova distancira od modernog društva i da ponovno najoštrije osudi sve suvremena moderna idejna sruejnaja.<sup>21</sup> Što se tiče Korenića, shavaćanja što ih je izražavao na prijelomu stoljeća nisu, doduše, iamla ništa zajedničko s idejama liberalnoga katolicizma, posebno ne s varijantom liberalnog katolicizma kakva se koncem 19. i na početku 20. stoljeća poajvila u krugovima katoličkih intelektualaca Njemačke, Francuske, Italije ili Austrije. Međutim, za razliku od Mahničevog rigidnog konzervativizma, Korenićev je konzervativizam bio umjeren, a to se poanjprije očitavalo na pitanju taktike katoličkog pokreta za koju se zalagao, a za koju će nejevovi protivnici reći da se radi o taktici tipičnoj za "indirektni katolicizam."<sup>22</sup>

Uvjeren u nužnost "diobe duhova", Mahnič je od 1903. dalje nastojao udahnuti život katoličkom pokretu u banskoj Hrvatskoj. Dakako da je njegova zamisao o tome da katolici u cilju rekristijanjizacije društva naprosto moraju nametnuti "kultunu borbu" vodila hrvatski katolički pokret u konfrontaciju s najevećim diejлом hrvatske svje-

<sup>17</sup> KL 40 (1903), STRECHA 1997, 217.

<sup>18</sup> KL 39 (1903): STRECHA 1997, 218.

<sup>19</sup> GROSS 1992, 159-160, 402-407.

<sup>20</sup> PHKS 1900, 108-111; STRECHA 1997, 218.

<sup>21</sup> MARTINA 1978, 140-152.

<sup>22</sup> HRV 3 (1904).

točne, ali i svećeničke inteligencije, gurajući ga prema marginama, a ne u središte društvenog prostora, što je Korenić, kao što smo naglasili, pod svaku cijenu nastojao izbjeći. Svoje djelovanje mahnič je, naime, namjeravao usmjeriti prvenstveno u pravcu inteligencije, koju je smatarao najutjecajnijom društvenom skupinom. Ako ona doljedno ne zastupa katolička stajališta, smatarao je mahnič, katolička načela neće biti moguće ugraditi u društvenu praksu. Štoviše, prema njegovom išljetanju, u tom slučaju dovodi se u pitanje i sama opstanak hrvatskog aktolociizam u budućnosti.<sup>23</sup>

Mahnič je napose bio ogorčen shavćanjima najmlađe generacije hrvatske inteligencije. Ona su, prema njegovoj ocjeni, pokazivala najizrazitiji otklon od katoličkog učenja i to zato što se maldi tražili uzor u suvremnoj europskoj kulturi, koja je, prema Mahničevom shavćanju, gotovo u cijelosti bila sazdana na protukršćanskim idejama.<sup>24</sup> Optužujući predstavnike hrvatske moderne zbog toga što, prema njegovoj ocjeni, u svojim umjetničkim ostavrenjima palsiraju ideje koje bilo izravno, bilo posredno dovode u pitanje "pozitivno kršćanstvo", on nije propuštao priliku da najoštrije osudi njihovo oduševljenje za moderna europska filozofska i umjetnička strujanja. Napose se osuđivao njihov prezir prema tradicionalnoj kršćanskoj filozofiji i metafizici, bez kojih, prema njegovom mišljenju, nema "zdravoga umovanja", a samim tim niti ispravna djelovanja niti u jednoj sferi ljudske djelatnosti.<sup>25</sup>

No, Mahnič je jednako tako bio kritičan i prema starijoj generaciji hrvatske inteligencije. Nju, doduše, nije mogao kritizirati zbog širenja protukršćanskih, protukatoličkih ideja, no jezina odno prema katolicizmu za njega je također bio nezadovoljavajući. Mahnič je, naime, bio duboko razočaran time što među predstavnicima starijeg naraštaja hrvatskih intelektualaca nije mogao zapaziti veći broj pojedinaca koji bi bili spremni uvijek odlučno ustati na obranu tobože ugroženih katoličkih načela. S tim u vezi on je upozoravao da je ta vrst šutne jednako tako štetna, ako ne i štetnija za interese katolicizma nego izravno suprotstavljajnje katoličkom učenju. Pasivan stav hrvatskih intelektualaca za njega je u krajnjoj liniji bio samo izraz njihove nemogućnosti da se do kraja, bez ostatka, poistovjete s katoličkim načelima, što je on tumačio kao posledicu prihvaćanja liberalnoga katolicizma, koji je za Mahnića bio apsolutno neprihvatljiv.<sup>26</sup>

Mahnićevo nezadovoljstvo nije, međutim, bilo usmjereno samo prema laičkoj, nego i prema velikom dijelu svećeničke inteligencije. Njezin mu je, katolicizam, naime, bio odviše liberalan. Doduše, u svojoj kritici hrvatskog svećesntva nastojao je biti obazriv, pa je stoga uglavnom izbjegavao izravno optuživati kler zbog simatijala prema liberalizmu.<sup>27</sup> No, otvoreno mu je prigovarao da uglavnom vodi samo teoretske rasprave o pitanju društvene uloge katolicizma i njegovom utjecaju na društvenu praksu, ali da pritom ne čini ništa konkretno u smislu rekrstijajnicizacije hrvatskog društva. U skladu sa svojim shavćanjem da je za uspostavu "krašćanskog društva" putem "diobe duhova" važno najprije leiminiarti sva ona shavćanja koja se tome suprotstavljaju,

<sup>23</sup> HS 1903, 1-2; STRECHA 1997, 220.

<sup>24</sup> HS 1903, 2; STRECHA 1997, 220.

<sup>25</sup> HS 1903 2-4; STRECHA 1997, 221.

<sup>26</sup> HS 1903, 472-481, STRECHA 1997, 221, 238-239.

Mahnič je od hrvatskog svećenstva da se upravo ono upusti u odlučnu bitku s liberalizmom, čija je primejna u hrvatskoj društvenoj praksi sve očitija.<sup>28</sup>

Mahničeva spremnost da, neovisno o posljedicama koje bi to moglo imati u nacionalnom smislu, riskira sukob s hrvatskom inteligencijom bila je uvjetovana njegovim shvaćanjem odnosa između vjerske i nacionalne ideje. Za njega je, naime, nacionalna ideja predstavljala "nižu" kategoriju u hijerarhiji ideja od vjerske.<sup>29</sup> S tim u vezi Mahnič je isticao da je glavni integrativni čimbenik u nacionalnom smislu u prvom redu vjerska ideja, kao najviša u "carstvu ideja". Nije, stoga slučajno da je njegovo geslo glasilo: "...najprije katolik, onda Hrvat...".<sup>30</sup> Ističući apsolutnu prednost vjerskih u odnosu na nacionalne interese, Mahnič, razumije se, nije umanjivao važnost nacionalnog momenta. Time je, u prvom redu, nastojao istaknuti svoje duboko uvjerenje u to da nacionalno-političke ciljeve nije dopušteno ostvarivati onim sredstvima koja nisu strogo u skladu s vjerskim učenjem. Jednako tako, to mu je služilo kao opravdanje zahtjeva da se u ime nacionalnog jedinstva vjerski moment nipošto ne smije isključiti iz središta političkog života, odnosno kao argumetacija zahtjeva da se prekine s kompromisom sa svima koji dosljedno, u svakoj prilici, ne iskazuju svoje vjersko opredjeljenje.<sup>31</sup>

Što se tiče Korenića, ona načelnoj razini također nije poistovjećivao katoličku vjersku s hrvatskom nacionalnom idejom, no kod njega razlika između hrvatstva i katolicizma najčešće nije bila tako jasno izražena, što ne samo da je bilo u funkciji potenciranja predodžbe o istovjetnosti vjerskih i nacionalnih interesa, nego je, napose u širim slojevima društva, pothranjivalo zasadu o katoličanstvu kao temeljnom hrvatskom nacionalnom obilježju.<sup>32</sup> Drugim riječima, za razliku od Mahnića, koji je hrvatski katolički pokret želio usmjeriti s skladu sa svojim geslom «...najprije katolik, onda Hrvat...», Korenić je ponajprije nastojao djelovati u skladu s načelom «...i Hrvat i katolik...». Spomenuto Korenićevo stajalište dijelila je golema većina katoličkog svećenstva u banskoj Hrvatskoj, koja je svojim postupcima pokazivala odanost radnici liberalnoga katolicizma što su je formulirali Rački i Strossmayer.<sup>33</sup>

Osim po mišljenju da je apsolutno nužno provesti bespoštednu borbu sa shvaćanjima koja se u cijelosti ne poklapaju s katoličkim učenjem, Mahnićevo i Korenićevo viđenje katoličkog pokreta razilazilo se i na pitanju trebaju li katolici u političkom životu djelovati na tako da osnuju vlastitu stranku ili ne. Vidjeli smo, naime, da je Korenić, imajući u vidu interese katoličkog hrvatstva i uopće nacionalno-političke razloge, bio odlučni protivnik zamisli da katolički pokret poprimi starnačko obilježje. S tim u vezi on je dosljedno odbijao mogućnost da se stvori posebna katolička politička organizacija, odnosno da se pokret veže uz jednu od postojećih starnaka. Ne samo što je bio uvjeren da sve relevantne hrvatske opozicijske političke grupacije mogu i moraju svoje djelovanje uskladiti s kršćanskim načelima, nego se nadao da će one to s vreme-

<sup>27</sup> HS 1903, 4; STRECHA 1997, 221.

<sup>28</sup> HS 1903, 4-5; STRECHA 1997, 222.

<sup>29</sup> HS 1903, 301-307, BOZANIĆ 1991, 144-145.

<sup>30</sup> HS 1903, 75.

<sup>31</sup> HS 1903, 73-75; STRECHA 1997, 222.

<sup>32</sup> KL 8, 31 (1897); KL 23, 28 (1898); KL 20 (1899); STRECHA 1997, 74-80.

<sup>33</sup> STRECHA 1997, 75-76, 223.

nom zasigurno i učiniti.<sup>34</sup> No, Mahnić je bio suprotnog mišljenja. Za razliku od Korenića, on, naime, nije vjerovao da bi postojeće hrvatske političke grupacije mogle postati eksponent katoličkog hrvatstva na političkoj razini, što je bilo uvjetovano njegovim nepovjerenjem prema najvećem dijelu hrvatske inteligencije.<sup>35</sup> Prema tome, Mahnić ne samo da se zalagao za "diobu duhova" na razini ideja, nego ju je priželjkivao i na razini prakse, uključujući i političku.

Zalažući se za sustavnu rekristijanizaciju društva, Mahnić je, naime isticao da se ona mora provesti na način da se katolici organiziraju na svim poljima društvenoga života, što uključuje i političko, te da je, prema tome, osnutak katoličke stranke jednostavno nužnost. "Nju valja oživotvoriti, njoj povjeriti budućnost hrvatskog naroda", tvrdio je Mahnić.<sup>36</sup> Iz citirane rečenice jasno se razabire da Mahnić, zalažući se za osnutak katoličke stranke, nije imao u vidu samo običnu stranku, nego stranku koja bi imala postati središnjom u banskoj Hrvatskoj, štoviše, koja bi se razlikovala od svih ostalih stranaka. Razlika između buduće katoličke stranke i ostalih stranaka, prema Mahniću, sastojala bi se u tome što bi katolička stranka razvila djelatnost koja bi se protezala na sva područja društvenoga života. S druge strane, bitna razlika između nje i drugih stranaka proizlazila bi iz toga što bi katolička stranka, okupljajući cjelokupno hrvatstvo oko katoličke vjerske ideje, u hrvatskom političkom prostoru djelovala kohezivno, u smislu povezivanja svih relevantnih političkih snaga.<sup>37</sup>

Istovremeno, s obzirom na to da se vjerska načela za koja bi se stranka zalagala ne mogu razumijeti kao klasični stranački program, jer se, u krajnjoj liniji, radi o objavi vjerske istine kao "najviše istine", dakle, nečega što ne može imati nikakvu alternativu i čemu zapravo nitko niti smije, niti može oponirati, Mahnić je izrazio uvjerenje da bi se katolička stranaka samo uvjetno mogla smatrati političkom "formacijom". Bilo je to, uostalom, posve u skladu s njegovim shvaćanjem da je obrana vjerskih načela kao temeljnih principa za regulaciju društvenih odnosa u interesu cijelog hrvatskog naroda i da se zbog toga nastojanje katoličke stranke ne može ocijeniti kao "strančarsko".<sup>38</sup> Prema Mahniću, katolička bi stranka, dakle, svakako bila stranka iznad svih ostalih stranaka. No, time što je ukazivao na njezinu posebnu poziciju u okviru hrvatskog političkog života, Mahnić je, zacijelo, istovremeno nastojao razbiti nepovjerenje prema budućoj političkoj organizaciji katolika kao čimbeniku daljnje pluralizacije hrvatske političke scene, pa je i zato isticao da bi u nacionalno-političkom smislu njezin program svakako trebao biti biti općehrvatski.<sup>39</sup>

Braneći odlučno ideju o osnutku katoličke stranke, Mahnić je, dakako, tvrdio da se radi o "klerikalizmu". S tim u vezi isticao je da se u posebnim, iznimnim okolnostima, svećenstvo mora baviti i svjetovnim, prema tome i političkim pitanjima, štoviše, da mu je to obaveza. Uostalom, pisao je Mahnić, svećenstvu nije moguće kratiti bavljenje politikom već i s gledišta građanskih prava, dodajući tome među pobornicima političkog katolicizma, uostalom, često ponavljaju tvrdnju da uključivanje klera, odno-

<sup>34</sup> KORENIĆ 1908, 9-17; KORENIĆ 1909, 16-32.

<sup>35</sup> HS 1904, 680-682.

<sup>36</sup> HS 1904, 212-213.

<sup>37</sup> HS 1904, 211-214.

<sup>38</sup> HS 1904, 211-215.

<sup>39</sup> HS 1904, 215.



sno Katoličke crkve u politički život proizlazi iz toga što i "...javni politički čini spadaju pod isti vjerski i etični zakon, pod koji spadaju čini privatnog života...", to jest pod "božanski zakon", koji Crkvi tobože daje pravo da taj zakon nametne ne samo privatnom životu čovjeka kao pojedinca, nego i cjelokupnom društvenom životu, što nije moguće ukoliko apstinira od politike. Jedino odvažnom, dobro organiziranom političkom akcijom Crkva može iznova osvojiti prostor koji joj je preotela moderna država, tvrdio je Mahnič.<sup>40</sup>

Mahničeva shvaćanja dobila su snažnu poporu promjenom politike Vatikana, koja je uslijedila nakon smrti Lava XIII. 1903. godine. Njegov nasljednik, Pio X., ubrzano je nastavio distancirati se od razmjerno pomirljive politike Katoličke crkve prema modernom društvu i liberalnim državama. Već u posljednjim godinama pontifikata Lava XIII. bilo je, naime, posve jasno da njegova nastojanja da se zastave sekularizacijski procesi nisu dala rezultata, štoviše, da su postupno, neizravno, počela dovoditi u pitanje tip katolicizma kakav se oblikovao tijekom 19. stoljeća, a time, dakako, i Katoličku crkvu kao ustanovu.<sup>41</sup> Koncem 19. stoljeća u mnogim europskim zemljama, a napose u Francuskoj, Italiji i u Njemačkoj, pojavile su se u okviru katolicizma različite struje, koje su išle za tim da se katolicizam i Katolička crkva što više približe modernom društvu i načinu modernog mišljenja. Kršćanski socijalizam, odnosno kršćanska demokracija, koja se u europskim zemljama afirmirala tijekom devedesetih godina 19. stoljeća, i koja je počela težiti auontomiji djelovanja na političkom i na socijalnom planu, bile su jedan od oblika suvremenih modernizacijskih nastojanja u okviru europskog katolicizma. S druge strane, iz katoličkih intelektualnih krugova počele su se potkraj 19. stoljeća formirati skupine koje su zahtijevale korjenitu promjenu Katoličke crkve kao ustanove, ali i promjenu tradicionalnog katoličkog učenja bilo u smislu njegove reinterpretacije, bilo u smislu potrebe formuliranja novih teoloških postavki.<sup>42</sup> Osim razmjerno pomirljivog odnosa Katoličke crkve prema modernom društvenom okruženju tijekom osamdesetih i devedesetih godina 19. stoljeća, na pojavu tih liberalnih struja u okviru europskih katolicizama, a koje obično nazivamo "modernizmom", presudno su utjecala ideološka, filozofska, znanstvena, kulturna i politička kretanja u okviru modernog društva, koje se ubrzano sekulariziralo usprkos različitim višedesetljetnim pokušajima Katoličke crkve da to spriječi.<sup>43</sup>

Procjenjujući da "modernizam" predstavlja golemu opasnost za Katoličku crkvu i za sadržaj njezinog učenja Pio X. odlučio ga je spriječiti. Pritom se morao osloniti na konzervativnu, intranzigentnu struju u rimskoj kuriji i uopće u Katoličkoj crkvi. Radilo se o struji koja je, kao što smo već napomenuli, najodlučnije odbijala bilo kakav oblik kompromisa s modernim kretanjima, zalaući se cjelovito očuvanje tradicije i za katolički ekskluzivizam, ukratko, za ponovno distanciranje Katoličke crkve od modernog društva i osudu ideja koje su obilježavale njegov razvoj i odlučni, borbeni istup prema neistomišljenicima.<sup>44</sup> Drugim riječima, radilo se o struji koja je zagovarala ob-

<sup>40</sup> HS 1904, 323-326.

<sup>41</sup> LONNE 1986, 159-167.

<sup>42</sup> LONNE 1986, 160-165.

<sup>43</sup> LONNE 1986, 208-219.

<sup>44</sup> LONNE 1986, 212-214.

novu "kulturne borbu", uvjereni da se još samo na taj način može spašiti ideja o rekristijanizaciji društva, koja je tobože dovedena u pitanje upravo razmjernom tolerancijom. Toj struji pripadao je i biskup Mahnič.<sup>45</sup>

Kriza dualizma, koja je nakon 1903. prerasla u izravni sukob bečkog i peštanskog središtva, izazivajući brojne kalkulacije u vezi s pitanjem promjene u strukturi Habsburške monarhije, a s tim u vezi i kalkulacije u vezi s mogućim rješenjem hrvatskog pitanja u skladu sa zahtjevima hrvatske opozicije, poticala je hrvatski episkopat da se aktivno politički angažira i iznova pokuša stati na čelo hrvatske politike.<sup>46</sup> U tome ih je zacijelo hrabrila činjenica da su se visoki austrijski crkveni krugovi, koji kao i aristokracija i vojni vrhovi, ionako nikad nisu prihvatili dualizam, sve otvorenije počeli izjašnjavati protiv neja, u čemu su ima snažnu potoru pružali i bečki kršćanski socijali, koji su u međuvremenu, od 1897. dalje, bilježili stalni uspon. U vezi s mastojanjem hrvatskog episkopata da se angažira na rješavanju hrvatskog pitanja iznova je oživio i koncept katoličkog hrvatstva. Međutim, Korenićev model katoličkog pokrata, koji je, kao što smo vidjeli, polazio od pretpostavke da će ga na političkoj razini reprezentirati sve relevantne hrvatske opozicijske grupacije, zbog izmijenjenih društveno-političkih okolnosti, više nije doalzio u obzir.

Društvene i političke prilike u Hrvatskoj tijekom 1903. također su, naime, išle u prilog pobornicima Mahničevog koncepta katoličkog hrvatstva, odnosno hrvatskog katoličkog pokreta. Koalicija, koju su od 1897. činile Nodvisna narodna stranka i Matica stranke prava, a koja se u razdoblju od 1897. dalje predstavljala kao eksponent katoličkog hrvatstva na političkoj razini, doživjela je na izborima 1901. težak poraz.<sup>47</sup> Udarac što ga katoličkom hrvatstvu zadao zavretak svetojeronimske afere ohladio je, nesumnjivo, njezino oduševljenje za katoličko hrvatstvo, no to, čini se, još ne bi posve ugrozilo njegove izgleda, da se opoziciji nije piključila mlada generacija građanske inteligencije, koja je od 1901. povezano djelovala pod imenom Napredne omladine.<sup>48</sup> Naime, nakon poraza na izborima 1901. stare opozicijske stranke, predvođene Bresztyenszkyem i Folnegovićem, otpočele su pregovore o fuziji svih hrvatskih opozicijskih političkih, koji su početkom 1902. doveli do stvaranjem Hrvatske opozicije, iz koje početkom 1903. stvorena jedinstvena stranka pod imenom Hrvatska stranka prava.<sup>49</sup> No, spajanje starih stranaka ne bi bilo dovoljno za jačanje opozicije, koja je tražila osvježenje i koja se morala okrenuti prema Naprednoj omladini, koja joj se pridružila najprije u okviru Hrvatske opozicije, a potom i u okviru Hrvatske stranke prava, ušavši, štoviše, i u njezin središnji odbor i u uredništvo *Obzora*, premda je zadržala obilježje posebne skupine, sa svojim vlastitim organom, koji je od 1902. izlazio pod nazivom *Hrvatska misao*.<sup>50</sup>

Već tijekom 1901., odmah nakon što se koalirana opozicija započela približavati Naprednoj omladini, s čijim se stajalištima njezin konzervativni dio nije slagao, no koji ju je unatoč tome prihvatio u svoje redove, nadajući se da će je uspjeti disciplinira-

<sup>45</sup> BOZANIĆ 1991, 135.

<sup>46</sup> HRV 146 (1904).

<sup>47</sup> LOVRENČIĆ 1972, 80-81;

<sup>48</sup> LOVRENČIĆ 1972, 82;

<sup>49</sup> LOVRENČIĆ 1972, 148;

<sup>50</sup> LOVRENČIĆ 1972, 143-144;

ti, dio svećenstva, nezadovoljan time, počeo se distancirati od starih opozicijskih grupacija.<sup>51</sup> Svećenstvo je, naime, smatralo da "mladi", čija su gledišta za njih bila posve neprihvatljiva, neće ojačati opoziciju, nego da će samo pojačati "konfuziju" u njezinim redovima, da će u ime sloge s "mladima" biti žrtvovano "čisto pravaštvo".<sup>52</sup> Dio svećenstva koji je stao napuštati opoziciju smatrao je da ona može istinski ojačati samo ukoliko se okrene prema "Čistoj" stranci prava i pokuša je pridobiti na njezini fuziju.<sup>53</sup> Bila je to, razumije se, iluzija, premda je u tim priželjkivanjima bilo određene logike. Valja se, naime, podsjetiti da je službeni program svih triju opozicijskih grupacija bio istovjetan, to jest da su sve one zastupale program donesen 1894., premda su ga različito interpretirale. Međutim, okretanje prema Naprednoj omladini, bio je jasan pokazatelj svećenstvu koje je simpatiziralo s "Čistom" strankom prava i koje je zagovaralo fuziju da do nje neće doći. Napredna omladina, otkako se pojavila, upravo je u Franku osobno, odnosno u "Čistoj" stranci prava, gledala glavnu prepreku za jedinstveni nastup opozicije prema Khuenovom režimu.<sup>54</sup>

Nakon što je stvorena Hrvatska stranka prava, koja je okupila i "mlade", još jedan dio svećenstva, napose onog višeg, uključujući i hrvatski episkopat, definitivno se distancirao od stranke.<sup>55</sup> Nezadovoljno, svećenstvo je smatralo da su upravo "realisti", koji su ulaskom u središnji odbor i u redakciju *Obzora* dobili priliku da utječu na politiku stranke, odgovorni za to da je Hrvatska stranka prava tobože potpuno iznevjerila pravaški program i umjesto "idealne i viskoke", počela voditi isključivo "...realnu i sinu politiku...", koja će upropastiti stranku, kao što je, prema njihovim ocjenama, svojedobno bila upropastila i Neodvisnu narodnu stranku i Maticu stranke prava.<sup>56</sup> Odustajanje od isključivo državopravne politike, koju je vodila starija generacija hrvatskih političara, a prema kojoj su naprednjaci otpočetak bili izrazito kritični, za njih je bilo neprihvatljivo s obzirom na duboko uvjerenje da se u datim okolnostima, to jest u krizi dualizma, isključivo državopravnom politikom može riješiti hrvatsko pitanje.<sup>57</sup> S tim u vezi svećenstvo je tvrdilo da su "mladi" zapravo "...tudja sluškinja, koja umije drugima izvrstno poslužiti".<sup>58</sup>

Osim što je predbacivalo "mladima" da sprečavaju Hrvatsku stranku prava u vođenju "narodnu politiku", dakle, politike koja se prvenstveno poziva na hrvatsko državno pravo i da zbog toga upravo oni onemogućuju fuziju s "Čistom" strankom prava, svećenstvo ih je optuživalo da im je jedini cilj što prije doći na vlast, ili barem postati tako snažna opozicija o kojoj će vlada morati voditi računa. S tim u vezi dovelo se i nastojanje naprednjaka da se stiša, odnosno prevlada hrvatsko-srpski sukob, i da se postigne suradnja s srpskom opozicijom, kako bi ojačala opozicijska fronta prema režimu. Naime, dio svećenstva koje se razočaralo u Hrvatsku stranku prava vjerovalo je da "mladi", zato što tobože žele doći na vlast pod svaku cijenu vode "srbofilsku" po-

<sup>51</sup> LOVRENČIĆ 1972, 247

<sup>52</sup> HRV 64, 149 (1904).

<sup>53</sup> HRV 149 (1904).

<sup>54</sup> LOVRENČIĆ 1972, 86.

<sup>55</sup> HRV 166 (1904)

<sup>56</sup> HRV 64 (1904).

<sup>57</sup> HRV 146 (1904).

<sup>58</sup> HRV 64 (1904).

litiku, popuštajući srpskim zahtjevima preko svake mjere, umjesto da pričekaju "...na onaj sudbonosni momenat monarhijinog reorganiziranja...", i da u međuvremenu svoj "sitni rad" usklade s državnopravnom politikom.<sup>59</sup> Optužujući "mlade" da su sa svojim shvaćanjem politike na hrvatskoj političkoj sceni proizveli potpuni "kaos", u kojem se više ne zna u čemu se sastoji "...prava, nesebična narodna politika", dio svećenstva stao je predbacivati vodstvu Hrvatske stranke prava da je, primivši u svoje redove naprednjake, spriječio stranku da postane točka okupljanja hrvatske opozicije. Prema njihovom mišljenju Hrvatska stranka prava od tada je počela "strančariti", to jest gledati samo svoje uske, kratkoročne i pritom proizvoditi na hrvatskoj političkoj sceni sukobe, koji nisu načelne, nego posve osobne prirode, i koji bitno slabe hrvatsku poziciju kao cjelinu.<sup>60</sup>

Ponešto od raspoloženja onog dijela svećenstva koje je napustilo Hrvatsku stranku prava može se osjetiti u jednom tekstu objavljenom tijekom 1904. godine. U njemu situacija na hrvatskoj političkoj sceni u razdoblju između 1901. i 1904., opisuje se riječima: "U nas je podpuna tmuša, nered, kaos. Mnogima je zarobljena volja, razbor zamagljen, ugled pogažen, a pokvareno srce igra glavnu ulogu. Razumljivo je, da je uz takove prilike (...) onemogućen svaki pozitivni i jedinstven rad, što smjera na dobrobit zajedničke nam majke Hrvatske." Autor je pritom izrazio i duboko žaljenje što su iz političkog života istisnuta Starčevićeva shvaćanja, uslijed čega je, prema njegovoj ocjeni, nestalo "uzvišenog načela", koje je nekad mobiliziralo i okupljalo Hrvate na političku akciju. Umjesto toga, stranke se međusobno samo "kolju".<sup>61</sup>

U istom tekstu govori se i o problemu koji je također zabrinjavao dio svećenstva koje se distanciralo od Hrvatske stranke prava. Radilo se, naime, o sve izraženijoj promjeni stajališta prema tradicionalnom razumijevanju društvene uloge religije, koja su se na početku 20. stoljeća mogla uočiti u kontekstu sve izraženijih sekularizacijskih nastojanja. S tim u vezi autor je napose je upozorio na to da se u ime slobode misli, napretka i prosvjete vjera tobože sustavno odbacuje poput "gnjilih okova", u čemu, prema njegovoj ocjeni, na različite načine sudjeluju sve hrvatske političke stranke i grupacije, a ne samo one koje javno izražavaju svoja tobože protuvjerska gledišta. Naime, prema autoru, hrvatske političke stranke se ne uopće ne izjašnjavaju o vjerskom pitanju, iz čega je ona izvukao zaključak da bi negativan odnos prema vjeri "možda" mogla biti jedina točka oko koje se one, premda međusobno sukobljene, mogu složiti. Za tu pojavu, razumije se, autor je također optužio "mlade", čiji je napad na vjeru, prema njegovom mišljenju, započeo u književnosti, dakle, s modernom, da bi se potom preselio i u tisak, isprva u *Novi list*, a potom polako i u *Obzor*, na veliku žalost svećenstva, koje ga je "...uvisk smatralo (...) braniteljem katoličke misli, te ga svestrano podupiralo."<sup>62</sup>

Općenita je bila ocjena dijela svećenstva koje se počelo priklanjati Mahničju da je većina listova i novina u banskoj Hrvatskoj pod utjecajem naprednjaka zaplovila "realističnom strujom", S tim u vezi ono je njihovim uredništvima predbacivalo su se počela baviti gotovo isključivo političkim, kulturnim i gospodarskim pitanjima, su-

<sup>59</sup> HRV 149 (1904).

<sup>60</sup> HRV 64, 149 (1904).

<sup>61</sup> HRV 160 (1904).

<sup>62</sup> HRV 160 (1904).

stavno izbjegavajući pisati o vjerskim pitanjima, kao i pitanjima morala, što je za dio klera skomog Mahničevoj koncepciji katoličkog pokreta, dakako, bilo asolutno neprihvatljivo.<sup>63</sup> Naime, prema njihovom shvaćanju "pravi" katolici ne samo da ne mogu surađivati s novinama koje izražavaju stajališta koja nisu u skladu s vjerskim učenjem, nego se oni zapravo ne mogu javljati niti u listovima koji su prema vjerskim pitanjima "neutralni" i koji su zbog tog "indiferentizma" tobože također "pogubni" za hrvatski narod.<sup>64</sup> S tim u vezi doista je najviše kritika bilo upućeno na račun *Obzora*.<sup>65</sup>

Tijekom 1903. *Obzorom* se pozabavila i Mahničeva *Hrvatska straža*, koja je objavila seriju opširnih članaka u kojima je krčki biskup, svojom poznatom tehnikom istrgnutih citata, kojom se inače redovito služio pišući svoje kritike, pokušao dokazati ne samo njegov vjerski "indiferentizam", nego i tobože dobro prikriiveni, ali ipak izraziti proutkatolički značaj.<sup>66</sup> Spomenuti Mahničevi tekstovi, koji su uskoro potom skupljeni i objavljeni kao brošura pod naslovom "Tri dana u Obzoru", imali su, prema svemu sudeći, bitnu ulogu u tome da se hrvatski episkopat, na čelu s zagrebačkim nadbiskupom, konačno odluči za pokretanje katoličkog političkog lista, to jest za prvi korak prema osnutku katoličke stranke.<sup>67</sup> Posilovićevu odluku s velikim je oduševljenjem primila "...nekolicina zagrebačkih svećenika...", na koju je iznimno duboki dojam ostavila Mahničeva *Hrvatska straža*, koja je tijekom 1903. kontinuirano pozivala hrvatsku inteligenciju na nesmiljeni obračun sa svima koji nisu "pravi" katolici.

Ta je skupina mladog, izrazito radikalnog, pravaši orjentiranog svećenstva zacijelo već dulje vrijeme priželjkivala da se Crkva aktivno uključi u politički život. Neposredan povod da se krene u konkretnu akciju bila je jedna pozitivna recenzija Haeckelovog djela "Die Weltrathsel", koju je potkraj 1903. objavio *Obzor*.<sup>68</sup> Vodstvo, odnsono svećenstvo vezano uz Hrvatsku stranku prava pokušal je to, doduše, spriječiti, no bezuspješno. Naime, saznavši za Posilovićevu namjeru da osnuje katolički politički dnevnik njezina se delageacija, u kojoj je zacijelo bio i Korenić, bila uputila nadbiskupu s namjerom da ga odvarti od toga. No, Posilović je to odlučno odbio.<sup>69</sup> Zagrebački nadbiskup, kao i ostali hrvatski biskupi, bili su svakako vezani uz Neodvisnu narodnu stranku. Međutim, smjer kojim je pod utjecajem "mladih" krenula njezina nasljednica, Hrvatska stranka prava, bio im je očito posve neprihvatljiv.

S početkom izlaženja Hrvatske straže, časopisa koji je počeo izlaziti početkom 1903. spor između pristalica Korenićeve i Mahničeve varijante katoličkog hrvatstva, odnsono ktoličkog pokreta počeo se očitavati i u javnosti. Korenić se, naime, nije plašio samo podjele na nacionalno-političkoj razini, odnosno sukoba između laičke i svećeničke inteligencije. S pravom se, naime, pribojavao toga da će Mahničev katolički ekskluzivizam proizvesti i sukobe odnosno podjelu u okviru hrvatskog svećenstva. Zato je pojavu Mahničevog časopisa *Hrvatska straža* prokomentirao riječima da se sada ne više samo na svjetovom, nego i na duhovnom planu počinje osjećati podje-

<sup>63</sup> HRV 33 (1904).

<sup>64</sup> HRV 2 (1904).

<sup>65</sup> HRV 33, 38, 67, 68, 87, 144, 166 (1904).

<sup>66</sup> HS 1903, 25-27.

<sup>67</sup> HRV 38, 87, 144, 166 (1904).

<sup>68</sup> HRV 144 (1904).

<sup>69</sup> HRV 87 (1904).

la. S tim u vezi on je u *Katoličkom listu*, kojega je uređivao, odbio najaviti, odnosno preporučiti Mahničevu reviju, koja se poavila 1903. upravo s namjerom da katoličku inteligenciju oduševi za bespoštednu idejnu borbu sa svima koji striktno ne primjenjuju katolički nauk u svom javnom i privatnom životu. Iako je tom prilikom istaknuo da je to uradio ponajprije zato što smatra da ni materijalni, niti kadrovski uvjeti ne dopuštaju pokretanje još jednog "bogoslovnog" lista, spomenuo je i "moralne prilike" koje to, prema njegovom uvjerenju, ne dopuštaju. Ne želeći se otvoreno suprotstaviti Mahničju, zbog čega je odlučio biti pomalo neodređen, Korenić je ipak janso dao do znanja da njegovu reviju smatra suvišnom jer se s njom već postojećim vjerskim listovima, na čelu s *Katoličkim listom* kao glasilom koje bi trebalo biti "...ognjište cjelokupanoga katoličkog života..." oduzima "...složna, jedinstvena i solidna duševna potpora i rad..." koje poanjprije od svećenstva zahtijeva "jedinstvo misli". Na kraju, uputio je Mahničju izazov u obliku pitanja koje, uz ostalo, svjedoči o napetosti koja je među njima dvojicom već poodavno bila prisutna: "No, nesreća će, da upravo od onih, koji su glavni spiritus agens, da se u nas još jedan novičasopis pokrene, *Katoliki list*, što smo eto već ovo osam godina urednikom, još nikada ni jednoga retka, a nekamo li načelnu kaku znanstvenu raspravu, nije primio. A što to znači?".<sup>70</sup>

Iako je već tijekom 1903. javnosti bilo pozanto da u katoličkim redovima postoje nesugalisce, tada još nitko nije mogao pomišljati da će one završiti osnutkom samostalne katoličke političke skupine. Međutim, već početkom 1904. u javnosti se o tome već savim ozbiljno nagađalo. Već početkom siječnja 1904. njegova je *Vrbosna* uputila apel "Gospodi u Zagrebu", u kojemu se traži da se poduzme nešto u vezi s tim. Konkretno, tom je prilikom predložila pokretanje katoličkog političkog dnevnika, smatrajući ga neophodnim s obzirom na aktuelne društvene prilike.<sup>71</sup> Uskoro potom *Vrbosna* se otvoreno izjasnila za osnutak katoličke stranke, kojom će napokon biti raskinut "...divlji brak između katolika i liberalaca..." koji je do sada funkcionirao u hrvatskom političkom životu. U međuvremenu Stadler se, naime, priklonio Mahničevom uvjerenju da je svaka, pa i politička suradnja "pravih" katolika s liberalno orijentiranim predstavnicima građanstva nemoguća, u biti "neprirodna", štoviše, iznimno štetna za razvoj katoličkog identiteta, jer se tobože temelji na prisiljavanju katolika da potiskuju svoje vjersko uvjerenje, odnosno da šutke prelaze preko različitih oblika protuvjerskog djelovanja.<sup>72</sup> Podržavajući svesrdno Mahničjevo uvjerenje u nužnost "diobe duhova", *Vrbosna* je višekratno isticala da u vjerskim pitanjima ne može biti nikakvog kompromisa, pogotovo ne s liberalizmom, koji se tobože temelji na materijalističkom shvaćanju i na negaciji "pozitivne religije".<sup>73</sup> U ožujku 1904., kakon što je utemeljeno Hrvatsko katoličko tiskovno društvo, koje se hrvatskoj uskoro potom javnosti obratilo proglasom, oko toga više nije bilo nikakve dvojbe. Isto tako, nitko više nije mogao sumnjati da će se nova katolički orijentirana politička grupacija pojaviti pod pravaškom firmom.

Nepsoredno prije toga, početkom mjeseca Mahnič je boravio je u Rimu, gdje ga je u audijenciju primio Pio X. Tom prilikom Mahnič je u ime hrvatskog episkopata papu

<sup>70</sup> KL 6 (1903).

<sup>71</sup> VHB 1 (1904).

<sup>72</sup> VHB 3 (1904).

<sup>73</sup> VHB 6 (1904).

upoznao s namjerom da se u okviru katoličkog pokreta u banskoj Hrvatskoj osnuje i politička stranka.<sup>74</sup> Premda je bio načisto s tim da da Pio X. načelno odobrava da se katolici organiziraju i u stranačkom smislu, za ostvarenje svoje zamisli morao je dobiti papinu dozvolu. Bez izričitog pristanka Vatikana katoličku stranku, naime, nije bilo moguće osnovati. S obzirom na strogo centraliziranu i hijerarhijski ustrojenu Katoličku crkvu svaka akcija biskupa u ime katolicizma i Katoličke crkve, a napose ona na političkoj razini, morala je biti izričito odobrena od rimske Kurije.

Upoznajući Pia X. s programom hrvatskog katoličkog pokreta i buduće katoličke političke stranke Mahnič je, razummije se, na prvom mjestu spomenuo njezinu namjeru da beskompromisno brani vjeru i Crkvu od različitih neprijateljskih struja. Nadalje, istaknuo je njezinu namjeru da se odlučno založi za rekristijanizaciju ukupnog društvenog života, no pritom je kao njezinu zadaću naveo i borbu za "...političku slobodu i samosvojnost hrvatskog naroda".<sup>75</sup> Bilo je to posve u skladu s njegovim uvjerenjem da je restauracija "kršćanskog društva" put koji ne samo da sigurno vodi i prema nacionalno-političkom oslobođenju hrvatskog naroda, nego zapravo nužan uvjet da bi se ono ostvarilo.

Predočavajući Piu X. program hrvatskog katoličkog pokreta i katoličke stranke koja se u njegovom okrilju planira utemeljiti Mahnič nije prešutio činjenicu da "novi pokret" hrvatskih katolika ima prilično problema s obzirom na to da ga golema većina hrvatskog svećenstva ne prihvaća zbog njegovog ekskluzivizma, kao i zbog nastojanja da se on organizira i na političkoj razini. U svom otporu prema ideji o katoličkoj stranici, uz koju, tvrdio je, pristaje cijeli hrvatski episkopat, hrvatsko svećenstvo služi se i tvrdnjom da se papa tobože protivi organiziranju katolika u političke organizacije. Papa ga je, međutim, uvjerio u to da stvari stoje upravo suprotno, to jest da on osobno smatra kako je dužnost katolika da se organizirano uključe u politički život te da stoga u cijelosti odobrava program buduće stranke.<sup>76</sup>

Proglas Hrvatskog katoličkog tiskovnog društva obznanjen je potkraj ožujka 1904, iako nosi raniji datum. U tekstu proglasa, objavljenog pod naslovom naslovom "Katolici Hrvati" osnutak društva opravdava se pozivom pape Pia X. katolicima da se odlučno suprotstave potiskivanju vjerskih načela iz sfere društvenoga života s ciljem da religija zadrži svoju tradicionalnu društvenu funkciju. S druge strane, utemeljenje društva prikazuje se kao realizacija jedne od odluka prvog hrvatskog katoličkog kongresa, održanog 1901. Proglas su potpisali Juraj Posilović, zagrebački nadbiskup, Josip Juraj Strossmayer, đakovačko-srijemski biskup, Julije Drohobbecky, križevački vladika, Antun Maurović, senjsko-modruški biskup, Ivan Krapac, biogradsko-smederevački biskup, Anđelko Voršak, biskup, đakovačke biskupije, Matija Seigerscmied, vrhovni nadstojnik sestara milosrdnica i Šandor Bresztyenszky, predsjednik Hrvatske stranke prava.<sup>77</sup> Zanimljivo je, međutim, da proglas nije potpisao Mahnič, koji je do 1908. imao prilično veliki utjecaj na skupinu koja se okupljala oko *Hrvatstva*.

Utemeljenje katoličkog tiskovnog društva, odnosno osnutak Hrvatstva može se, međutim, samo uvjetno prihvatiti kao realizacija kongresne rezolucije o tisku, i to

<sup>74</sup> HS 1904, 328.

<sup>75</sup> HS 1904, 328.

<sup>76</sup> HS 1904, 329.

<sup>77</sup> HRV I (1904).

onog njezinog dijela u kojem se katolici općenito pozivaju na otpor bezvjerskom tisku, ali nipošto i kao ostvarenje odluke u cjelini. U spomenutoj rezoluciji katolici se, naime, najprije obvezuju da će se ustrajno boriti "...proti neprijateljem crkve i domovine...", koji svojim pisanjem ugrožavaju "...čuvstvo vjerozakonsko i vjeru u Boga...", a time i "...narodne osjećaje i svaki idealni polet...", a zatim im se preporučuje da, ukoliko to baš nije nužno, takve tekstove i novine ne čitaju, već da pruže potporu isključivo onim "domoljubnim" listovima koji su prožeti "pravim" kršćanskim duhom. Pod pojmom "...hrvatske katoličke štampe...", koju bi katolici, prema rezoluciji trebali pomagati, sudionici kongresa podrazumijevali su sva glavna dnevna hrvatska opozicijska politička glasila. Od tih listova u rezoluciji je zatazaraženo da međsobno budu složna, da pobijaju sve što je u suprotnosti s učenjem Crkve i da se pritom čuavaju mržnje prema pripadnicima ostalih konfesija. U samoj rezoluciji napose im se "...na srce..." stavlja povezivanje s crkvenom hijerarhijom, koju kao "božansku uredbu" valja štovati i kojoj se treba pokoravati. Na kraju, hrvatskom svećenstvu i inteligenciji rezolucija je stavila u zadatak da u pogodnim prilikama s tim novinama upoznaju šire slojeve, "...da nam tako poraste naraštaj kršćanski i hrvatski."<sup>78</sup>

U rezoluciji usvjenjnoj na katoličkom kongresu nema, prema tome, niti traga ideji o potrebi za osnutkom društva koje bi se secijaliziralo za katoličke tiskovine, kao niti ideji o nužnosti izdavanja katoličkog političkog dnevnika. Doduše, na samom kongresu pao je prijedlog iz kojega se jasno mogla razabrati da su pojedini sudionici bili tome skloni. Štoviše, taj je prijedlog bio ugrađen i u nacrt rezolucije, ali je na intervenciju Stjepana Korenića, glavnog organizatora prvog hrvatskog katoličkog kongresa i jednoga od prvih ideologa političkog katolicizma u banskoj Hrvatskoj, prilikom njezinog usvajanja bio izbačen.<sup>79</sup> Protiveći se prijedlogu o osnutku katoličkog političkog lista Korenić je istaknuo da bi pojava još jednog političkog glasila u Hrvatskoj, pa bilo ono i izrazito katolički orjentirano, bila iznimno štetna s obzirom na hrvatske nacionalne interese, jer bi neminovno značila i pojavu još jednog "političkog mišljenja". Osim toga, Korenić je tom prilikom izrazio uvjerenje da bi se time dovela u pitanje "...sloga i harmonija..." između svećenstva i laika. Bilo je to, uostalom, posve sukladno njegovoj koncepciji o katolicizmu kao integrirajućem čimbeniku u nacionalno-političkom, ideologijskom i društvenom smislu. Zato je on zatražio da "rodoljubni organi" pokažu slogu i prihvate načela koja će usvojiti katolički kongres.<sup>80</sup>

Proglas Hrvatskog katoličkog tiskovnog društva, koji je nagovijestio odluku dijela svećenstva i katoličkih laika da se samostalno politički organiziraju, izazvao je žestoke otpore brojnih protivnika političkog katolicizma. Tako su se *Hrvatstvo*, politički list što ga je društvo odlučilo pokrenuti, i skupina koja se oko njega okupljala, našli suočeni s kritikama najvećeg dijela hrvatske opozicijske javnosti i prije nego su se uključili u politički život.

Politički program skupine odlučnih pobornika političkog katolicizma, iza koje je čvrsto stajao visoki kler i hrvatski episkopat, definitivno je prihvaćen na sjednici upravnog odbora Katoličkog tiskovnog društva, održanoj 26. travnja 1904., svega ne-

<sup>78</sup> PHKS 1900, 126-127; STRECHA 1997, 57-129.

<sup>79</sup> PHKS 1900, 106; STRECHA 1997, 85.

<sup>80</sup> PHKS 1900, 119-123; STRECHA 1997, 111.



koliko dana prije pojave *Hrvatsva*, prvog ekskluzivno katoličkog političkog glasila u banskoj Hrvatskoj, čija se zadaća primarno sastojala u sustavnom promicanju njezinih vjersko-crkvenih i nacionalno-političkih shvaćanja.<sup>81</sup> Na pitanje tko je bio autor programa, zasada je, dakako, moguće odgovoriti samo u obliku pretpostavke.

Prema svemu sudeći, u dogovoru sa zagrebačkim nadbiskupom Jurjem Posilovićem i ostalim hrvatskim biskupima, koji su bilo izravno, bilo posredno podržali inicijativu o osnutku političkog lista ekskluzivno katoličke orijentacije, osiguravši za njezinu realizaciju iz svojih prihoda u razmjerno kratkom roku prilično velika novčana sredstva,<sup>82</sup> vrlo je vjerojatno da ga je skicirao, a možda i napisao, August Harambašić, koji je prihvatio ponudu upravnog odbora Katoličkog tiskovnog društva da bude glavni urednik lista.<sup>83</sup> Šandor Bresztzenszky, koji se je negdje pokraj 1903., nakon neuspjeha višekratnih pokušaja da se realizira fuzija pravaških stranaka, zajedno s Harambašićem odlučio distancirati, ali ne i posve odvojiti od Hrvatske stranke prava, i koji se je ubrzo nakon toga također pridružio skupini koja je zagovarala osnutak katoličkog političkog lista, zbog bolesti, prema svemu sudeći, nije mogao sudjelovati u njegovoj izradi, no opravdano je pretpostaviti da je s tim u vezi bio konzultiran.<sup>84</sup>

Činjenica da je konačna verzija programa s kojim se je 2. svibnja 1904. skupina oko *Hrvatstva* predstavila političkoj javnosti banske Hrvatske bila usvojena samo nekoliko dana prije pojave prvog broja lista ukazuje na to da se pristalicama političkog katolicizma moralo prilično žuriti s osnutkom političkog glasila. Uostalom, nakon nekoliko mjeseci izlaženja, u okviru jedne polemike, i samo je *Hrvatstvo* pisalo o tome da je inicijativa oko pokretanja katoličkog političkog dnevnika realizirana nekoliko mjeseci ranije nego što je prvobitno bilo planirano, pri čemu je list kao glavni razlog naveo težnju pobornika političkog katolicizma da se što skorijom pojavom katoličkog političkog lista odgovori na žestoki otpor s kojim je ideja o tome bila dočekana u dijelu političke javnosti.<sup>85</sup>

Pritisak onog dijela hrvatske političke javnosti koja se odlučno protivila političkom katolicizmu i nastojanju njegovih pobornika da se uz pomoć vlastitog političkog glasila aktivno uključe u politički život banske Hrvatske bio je doista iznimno snažan. Kontinuirano suprotstavljanje protagonistima političkog katolicizma, koje je u valovima teklo od siječnja 1904., moglo je doista utjecati na ubrazvanje akcije oko pokretanja katoličkog političkog dnevnika.<sup>86</sup> Međutim, opravdano je pretpostaviti da bi skupina pristalica političkog katolicizma bila u stanju podnijeti još koji mjesec pritiska iz dijela opozicijskog tiska i pokrenuti svoje glasilo u prvotno planirano vrijeme. Prema tome, osim otpora protivnika politizacije katolicizma, morali su postojati i drugi, prema svemu sudeći, mnogo važniji razlozi koji su njegove pobornike naveli na odluku da se *Hrvatstvo* pojavi nekoliko mjeseci prije nego što je prvobitno bilo zamišljeno.

S tim u vezi, prije svega, valja uzeti u obzir činjenicu da je krajem veljače 1904. Frankova "Čista" stranka prava, koja je tijekom 1903. ustrajno bila odbijala sva nasto-

<sup>81</sup> HRV 173 (1905).

<sup>82</sup> VHB 18 (1904); PO 15 (1904); LOVRENČIĆ 1972, 246.

<sup>83</sup> OB 142,143 (1904).

<sup>84</sup> IBLER 1914/1917, 274.

<sup>85</sup> HRV 6 (1904).

<sup>86</sup> NL 19 (1904); NL 47 (1904) NL 43 (1904);

janja vodstva Hrvatske stranke prava da se s njom sjedini, najavila svoj angažman oko ujedinjenja pravaških stranaka, nadajući se, očito, da bi sada, s obzirom na to da inicijativa ovoga puta dolazi iz njezinih redova, a ne iz redova Hrvatske stranke prava, možda ipak mogla uspjeti u svom nastojanju da ona postane točkom okupljanja hrvatske opozicije. Štoviše, pišući o svoj inicijativi, *Hrvatsko pravo* je isticalo da stranka "...već sada živo radi za organizaciju jedinstvene stranke prava u duhu i po nauci Ante Starčevića..." , kao i to da je njezin središnji odbor donio odluku o promjeni imena stranke u Starčevićevu hrvatsku stranku prava.<sup>87</sup>

Odlukom o promjeni imena, koju je konačno potvrdila supština stranke, održana u jesen 1904., frankovci su, dakako, željeli stvoriti dojam da ujedinjenu pravašku opoziciju vide kao novu stranku, odnosno, da nije u pitanju težnja za apsorpcijom Hrvatske stranke prava. No, već sama činjenica da su novo ime stranke komponirali tako da su u njega uklopili njezin puni naziv govori o tome da su njihove namjere bile posve suprotne. Međutim, čini se da izjava Starčevićeve hrvatske stranke prava o spremnosti na fuziju s ostalim pravaškim grupacijama nije bila sračunata prvenstveno na to da otkloni otpor onog dijela vodstva Hrvatske stranke prava kojem je ideja o spajanju s "čistim" pravašima pod Frankovim uvjetima i pod njegovim vodstvom bila zazorna. Ona je, prema svemu sudeći, ponajprije bila upućena pristalicama političkog katolicizma, s čijim je političkim kombinacijama Frank očito bio dobro upoznat, i čija je nastojanja kanio pokušati usmjeriti u skladu sa svojim ciljevima.

Franku je, naime, već početkom 1904. morala biti poznata namjera hrvatskog episkopata da osnuju list koji bi, prema njihovim zamislima, uskoro trebao okupiti cjelokupno svećenstvo banske Hrvatske. Nepovjerenje hrvatskih biskupa prema Hrvatskoj stranci prava otkako su u nju ušli "mladi" bilo je, uostalom, poznato.<sup>88</sup> S obzirom na to da su frankovci već tijekom 1900., u razdoblju održavanja prvog hrvatskog katoličkog kongresa, jasno iskazali težnju za čvršćim povezivanjem sa hrvatskim klerom, napose s episkopatom, čija bi mu podrška itekako dobro došla,<sup>89</sup> Franku nipošto nije moglo biti svejedno kako će se hrvatsko svećenstvo, naravno, ukoliko se plan pobornika političkog katolicizma o njegovom političkom osamostaljenju ostvari, postaviti prema njegovoj stranci. Stoga mu je bilo itekako stalo do toga da pobornike političkog katolicizma pokuša vezati uz svoju stranku. To mu je bilo važno i zato da bi spriječio da Starčevićevu hrvatsku stranku prava, eventualno, slijedeći opredjeljenje biskupa, napusti onaj dio klera koji ju je podržavao.

S obzirom na to da je najveći dio svećenstva u banskoj Hrvatskoj još uvijek podržavao Hrvatsku stranku prava, koja je, unatoč tome što je u trenutku osnutka formulirala novi program, u osnovi i dalje zastupala stajalište o rješavanju hrvatskog pitanja izraženo u programu iz 1894., kao i s obzirom na to da je većina istaknutijih pristalica političkog katolicizma potjecala iz njezinih krugova, odnosno iz krugova nekadašnje domovinaško-obzoraške koalicije, koja je još potkraj devedesetih godina 19. stoljeća iz nacionalno-političkih razloga počela koketirati s političkim katolicizmom, Frank je znao da politički katolicizam može dobiti samo pravaško usmjerenje. Prema tome,

<sup>87</sup> IBLER 1914/1917, 132.

<sup>88</sup> HS 1904; 54-55; VHB 6, 8 (1904).

<sup>89</sup> STRECHA 1997, 65, 73, 186, 188.

Frank, očito, bio načisto s tim da će katolički politički dnevnik imati pravašku orijentaciju, što mu je, razumije se, odgovaralo.<sup>90</sup> Osim toga, nije mu bilo teško pretpostaviti da će se skupina koja će se oko njega okupljati žestoko suprotstavljati Hrvatskoj stranici prava, koja se zbog snažnog otpora naprednjaka, žestoko protivila politizaciji katolicizma, a to mu je također moralo odgovarati.

Uočivši, dakle, da se pristalice političkog katolicizma pokušavaju samostalno organizirati u namjeri da u političkom prostoru zastupaju katoličko pravaštvo, Frank očito nije želio gubiti vrijeme, nego je im je odmah odlučio nagovijestiti mogućnost suradnje, nadajući se pritom da bi ona, s vremenom, mogla završiti njihovim ulaskom u Starčevićevu hrvatsku stranku prava, koja je, prema Frankovim zamislima, trebala što prije postati središnjom, umjereno opozicijskom strankom u banskoj Hrvatskoj, kojoj bi kao podobnoj, vrhovi Monarhije mogli dopustiti da danas sutra preuzme vlast. Frank je, naime očito računao s tim da režimska Narodna stranka, nakon provale snažnog protumađarskog raspoloženja koje se manifestiralo u narodnom pokretu 1903/1904., dugoročno gledano, nema mnogo šansi da na idućim izborima, bez obzira na izborni sustav i neovisno o uobičajenim institucionalnim i vaninstitucionalnim pritiscima režima, ponovno osvoji vlast. U prilog Frankovim kombinacijama s katoličkim pravaštvom svakako je išlo to što je u skupini koja ga je zagovarala, napose među mlađim, radikalnije raspoloženim svećenstvom, bilo onih kojima takva ideja nipošto nije bila strana.<sup>91</sup>

Međutim, Frankov problem bio je u tome što "Čistu", odnosno Starčevićevu hrvatsku stranku prava zbog Frankove osobe, zbog njegovog židovskog podrijetla i autokratskih sklonosti koje je manifestirao vodeći stranačku politiku, kao i zbog političke tradicije same stranke, koju su, osim antiklerikalizma, obilježavala i neprestana sukobljavanja s ostatkom opozicije, ni episkopat, niti većina hrvatskog svećenstva zapravo nije simpatizirala.<sup>92</sup> Da bi se osigurali dobri odnosi i suradnja, a potom, u dogledno vrijeme, možda i fuzija s pristalicama katoličkog pravaštva trebalo je, dakle, pokušati razbiti nepovjerenje protagonista političkog katolicizma u "čiste" pravaše. Zato se *Hrvatsko Pravo* pažljivo klonilo bilo kakvih polemičkih ocjena o njegovim nastojanjima u vezi s pokretanjem katoličkog političkog lista, dajući, međutim do znanja da samostalnu katoličko-pravašku grupaciju drži suvišnom.<sup>93</sup>

Za pristalice političkog katolicizma, među kojima je, osim Harambašića i Bresztyenszskog, bilo i drugih odlučnih zagovornika ideje o "pravaškoj slozi", inicijativa "čistih" pravaša bila je svakako važan poticaj da se što prije potrudu oko osnutka katoličkog političkog lista pravaške orijentacije. Međutim, njihovi se ciljevi nisu poklapali s Frankovim ambicijama, dapače, bili su posve suprotni. Naime, za razliku od Franka, zadaću katoličkog političkog glasila nisu vidjeli isključivo u tome da pomogne, odnosno da ubrza proces objedinjavanja pravaških političkih grupacija u okviru Starčevićeve hrvatske staranke prava, dakle pod Frankovim vodstvom, nego u tome da ga usmjerava u skladu s interesima katoličkog pravaštva, na čemu su napose odlučno

<sup>90</sup> IBLER 1914, 210-211;

<sup>91</sup> STRECHA 1997, 186-188.

<sup>92</sup> STRECHA 1997, 187.

<sup>93</sup> HRV 1 (1904).

inzistirali hrvatski biskupi, koji su prema Franku i njegovoj stranci gajili duboko nepovjerenje.

Protagonisti političkog katolicizma na čelu s biskupima, doduše, nisu imali ništa protiv toga da se katoličko-pravaška grupacije približi Starčevićевой hrvatskoj stranci prava. Štoviše, oni su i računali s tim da će se pokretanjem katoličkog dnevnika frankovcima približiti onaj dio svećenstva koji se zbog malo prije spomenutih razloga tome opirao, i koji je zbog toga, premda nezadovoljan liberalno-demokratskim stajalištima što su ih promicali "mladi", ostao i dalje vezan uz Hrvatsku stranku prava. S druge strane, držali su da bi katolički politički list bio u stanju okupiti i onaj dio katoličkog klera koji se tijekom 1902., u razdoblju procesa ujedinjavanja obzoraško-domovinaške opozicije, distancirao od "Hrvatske opozicije", nezadovoljan time što je ona oslonac potražila u naprednjcima, mladoj generaciji građanske inteligencije, čija su se liberalno-demokratska shvaćanja kosila s tradicionalnim katoličkim shvaćanjima o ulozi katolicizma u društvenom životu.<sup>94</sup> Taj dio svećenstva napustio je "Hrvatsku opoziciju», no također se, iz već spomenutih razloga, uglavnom odbijao vezati se uz frankovce. Međutim, zagovornici političkog katolicizma na čelu s episkopatom ni u kom slučaju nisu bili skloni tome da Starčevićeva hrvatska stranka prava postane njihovom političkom predstavnicom, odnosno protagonistom katoličkog pravaštva. Oni, naime, nisu vjerovali u to da bi se stranka kojoj je Frank na čelu mogla preobraziti u katoličku stranku, pogotovo ne takvu koja bi bila pod nadzorom episkopata.

Zamisao pristalica političkog katolicizma bila je da katoliki politički list, u početku, funkcinira prije svega kao neka vrst rezervnog položaja na koji bi se privremeno povuklo svećenstvo koje je bilo ili je još uvijek povezano s Hrvatskom strankom prava, ali koje je s njom postajalo sve nezadovoljnije jer u njoj, zbog strujanja ideja koje su unosili "mladi", naprosto više nije vidjelo političku grupaciju s kojom bi se moglo identificirati. S tim u vezi oni su *Hrvatstvu* namijenili zadaću da u tom smislu sustavno vrši pritisak na Hrvatsku stranku prava s ciljem da je pridobije za ideju katoličkog pravaštva. Naravno, uvjet za to bio je da iz nje što prije istupe "mladi" i da onaj dio starog stranačkog vodstva, koji je već tijekom svetojeronimske afere definitivno raskrstio s idejom o političkom katolicizmu kao o kohezivnom čimbeniku hrvatske politike, odnosno kao sredstvu oživljavanja hrvatskog nacionalizma, prihvati katolički obojeno pravaštvo.

Unatoč očitim razlikama u političkim kombinacijama, inicijativa frankovaca potaknula je pobornike političkog katolicizma da požure s onutkom lista kako bi način pokušali preduhitriti Franka u pokušaju objedinjavanja pravaških struja u okviru Starčevićeve hrvatske stranke prava. Prema tome, raniju pojavu *Hrvatstva* moguće je objasniti kao pozitivnu reakciju na Frankovu inicijativu o ujedinjenju pravaških političkih grupacija, iako su pristalice političkog katolicizma u njoj vidjele samo novi, dobrodošli impuls za početak procesa pravaškog ujedinjenja. Međutim, kao što smo već istaknuli, usmjeravanje tog procesa oni nisu kanili prepustiti Franku i njegovoj stranci. Prema njihovom mišljenju, u njemu je središnju ulogu trebala odigrati ili u katoličku stranku pretvorena Hrvatska stranka prava ili, u slučaju se se to iz ovih ili onih razloga ne postigne, nova, samostalna katolička stranka, s čijim se osnutkom kao s rezervnom

<sup>94</sup> LOVRENČIĆ 1972,

varijantom u krugu pobornika katoličkog prvaštva također također ozbiljno računalo u slučaju neuspjeha da se Hrvatska stranka prava klerikalizira.

Naime, oko katoličkog političkog lista pravaškog usmjerenja pristalice političkog katolicizma zacijelo nisu namjeravale privući samo svećenstvo koje je još uvijek vezano uz Hrvatsku stranku prava, odnsono ono koje se od nje distanciralo, ali koje je ostalo izvan stranaka. Računalo se, prema svemu sudeći, i s mogućnošću da se uz njega veže i dio svećenstva koji je podržavao frankovce. U kalkulacijama pristalice političkog katolicizma, a napose hrvatskog episkopata, katolički list pravaške orijentacije trebao je u svakom slučaju biti baza oko koje će se s vremenom okupiti cjelokupno hrvatsko svećenstvo i konzervativniji dijelovi obiju pravaških grupacija. U tom slučaju, nakon eventualnog neuspjeha preobrazbe Hrvatske stranke prava u katoličku pravašku stranku, ne bi bio nikakav problem utemeljiti novu stranku, koja bi potom zantno oslabjele stare pravaške stranke ili apsorbirala, ili pak naprosto potisnula na margine političkog prostora.

Kad je riječ o žurbi oko osnutka katoličkog političkog lista, odnsono o političkim kombinacijama pristalice političkog katolicizma u vezi s idejom o preobrazbi Hrvatske stranke prava u katoličku stranku, valja uzeti u obzir i činjenicu da je u početkom ožujka 1904., neposredno prije nego što je javnosti obznanjen osnutak Katoličkog tiskovnog društva, u Hrvatskoj stranci prava došlo do žestokog sukoba između "starih" i "mladih". Trvenja između starog stranačkog vodstva i naprednjaka nisu, doduše, bila nikakva novost, no ovoga puta sukob je bio tako oštar da je u stranci izazvao trajnu napuklinu, čije postojanje pristalicama političkog katolicizma nije moglo promaknuti. Povod sukobu o kojemu je riječ bile su razlike u gledštima u vezi s poslovanjem Hrvatske poljodjelske banke, ustanove koja je od svog osnutka 1901. bila glavno financijsko uporište obzoraško-domovinaškog dijela opozicije. Tim povodom Stjepan Radić i nekolicina njegovih političkih istomišljenika istupili su iz upravnog odbora banke, a Radić je potom bio prisiljen napustiti i mjesto tajnika stranke i povući se iz njezinog središnjeg odbora.

Budući da je Radić bio ne samo žestoki protivnik političkog katolicizma, nego i odlučan protivnik nastojanja dijela starog stranačkog vodstva da se Hrvatska stranka prava fuzionira s Frankovom "Čistom" strankom prava, njegov razlaz sa strankom pristalice političkog katolicizma zacijelo su doživjele kao početak uklanjanja jedne od bitnih prepreka ostvarenju ideje o pretvaranju Hrvatske stranke prava u snažnu, umjerenopozicijsku stranku katoličke orijentacije, odnosno ideje o ujedinjenju pravaške opozicije oko skupine pobornika katoličkog prvaštva. Naime, osim što je dobro uzdrmao ionako slabo povezanu Hrvatsku stranku prava, sukob starog stranačkog vodstva s Radićem i njegovim političkim istomišljenicima otvorio je napokon očekivani proces sesecije "mladih" iz njezinih redova. Ulazak naprednjaka u Hrvatsku opoziciju početkom 1902., a potom i njihovo uključivanje u Hrvatsku stranku prava početkom 1903., nije, naime, doveo do njihovog utapanja u stranci, čemu se, usput rečeno, staro stranačko vodstvo nadalo. Napredna omladina od samog je početka djelovala kao zasebna, premda vrlo heterogena skupina, o čemu je, uostalom jasno svjedočanstvo pružala *Hrvatska misao*, časopis koji je izražavao njihova stajališta, koja se u mnogo čemu nisu poklapala sa službenom politikom hrvatske opozicije, odnsono Hrvatske stranke prava. Štoviše, od druge polovice 1903, *Hrvatska misao* ukazivala je

da između "mladih" i starog stranačkog vodstva, napose onog koje je poteklo iz domovinaškog krila nekadašnje obzoraško-domovinaške koalicije razlike postaju sve dublje. Prema tome, bilo je logično očekivati da će "mladi" kad tad napustiti Hrvatsku stranku prava.

Doduše, nakon što se razišao s Hrvatskom strankom prava, Radić za sobom nije povukao povukao ostale naprednjake, koji su također dijelili njegovo stajalište u pogledu fuzije s frankovcima, odnosno u vezi s politizacijom katolicizma, no njegov izlazak potaknuo ih je da počnu ozbiljno pretresati pitanje svog ostanka u stranci, štoviše, da se i oni polako počnu pripremati da je napuste. Zbog sve učestalijih sporova sa starim stranačkim vodstvom, koje se nije slagalo s njihovim shvaćanjem političke akcije, "mladi" u okviru Hrvatske stranke prava u proljeće 1904. više nisu vidjeli prostor u okviru kojega bi mogli djelovati u skladu sa svojim stajalištima. Prvi signal da će nakon Radića i ostali naprednjaci uskoro napustiti Hrvatsku stranku prava bila je pojava *Pokreta*, lista koji je počeo izlaziti sredinom travnja 1904.

Teško je reći da li je skupini oko *Hrvatstva* bilo poznato da su "mladi" prije toga, krajem ožujka, bili donijeli odluku da unatoč nepomirljivim oprekama između njih i starog stranačkog vodstva privremeno odgode izlazak iz Hrvatske stranke prava upravo zato da bi pokušali spriječiti mogućnost da ona postane eksponent političkog katolicizma. Riječ je o odluci koju su "mladi" donijeli neposredno nakon objavljivanja proglašenja o osnutku Katoličkog tiskovnog društva, koji više nije ostavljao nikavu sumnju u to da zagovornici političkog katolicizma u banskoj Hrvatskoj vrše najozbiljnije pripreme da se uključe u politički život bilo bilo preuzimanjem Hrvatske stranke prava, bilo stvaranjem vlastite stranke.<sup>95</sup> No, ako je spomenuta odluka pristalicama političkog katolicizma bila poznata, a mogla je biti, budući da je vijest o tome objavljena u *Novom listu*, ona je svakako bila razlog više da požure s pokretanjem *Hrvatstva* kao tribine s koje će se lakše suprotstaviti nastojanjima "mladih" da spriječe klerikalizaciju Hrvatske stranke prava, odnosno s koje će moći utjecati na ubrzavanje procesa njihove secesije iz stranke. U kombinacijama pristalica političkog katolicizma u vezi s preobrazbom Hrvatske stranke prava u katoličku stranku "mladi" su, naime, predstavljali ozbiljnu prepreku.

Tijekom druge faze narodnog pokreta, koja je potrajala od rane jeseni 1903. pa sve do proljeća 1904., "mladi" su se afirmirali kao, doduše, malobrojna, ali politički sve sve utjecajnija skupina, koja je u stranci otpočetak zauzimala istaknuto mjesto i koja je nakon 1901. sustavno sprečavala svaki pokušaj klerikalizacije Hrvatske stranke prava.<sup>96</sup> U vodstvu Hrvatske stranke prava uz Milivoja Dežmana, Ivana Lorkovića, Milana Heimerla i Stjepana Korporića od ožujka 1904. bili su i Lav Mazzura i Josip Pasarić.<sup>97</sup> Bojazan pristalica političkog katolicizma da bi "mladi" mogli ozbiljno ugroziti nastojanja da se Hrvatska stranka prava transformira u katoličku stranku pojačavala je i činjenica da su njihova stajališta o politizaciji katolicizma poklapala sa stajalištima dijela starog stranačkog vodstva, to jest sa gledištima liberalnog Marijana Derenčina, koji je u ožujku 1904. preuzeo poslove predsjednika stranke, odnosno s gledištima

<sup>95</sup> LOVRENČIĆ 1972, 249.

<sup>96</sup> LOVRENČIĆ 1972, 179.

<sup>97</sup> IBLER 1914/1917, 276.

"mladima" prilično naklonjenog Šime Mazzure, a ne bi trebalo zaboraviti niti to da je u uže stranačko vodstvo u užujku ušao i Grga Tuškan, stari protivnik političkog katolicizma. Osim stajališta prema politizaciji vjere, dio starog vodstva stranke povezivala je s "mladima" i izrazita odbojnost prema ideji o fuziji s frankovcima.<sup>98</sup> Nije, dakle, bilo nimalo slučajno da je secesija "mladih" za pobornike političkog katolicizma bila prvi uvjet za uspjeh pokušaja preobrazbe Hrvatske stranke prava u stranku katoličke orijentacije.

Međutim, kad je riječ o pripremama za osnutak *Hrvatstva*, valja reći da su one zacijelo ubrzane i zbog potrebe smirivanja stanja u Hrvatskoj nakon narodnog pokreta, ali i zbog razvoja prilika u Ugarskoj. Uzdrman snažnim protumađarskim pokretom, koji je, uostalom, potrajao sve do proljeća 1904., režim u Hrvatskoj počeo je već tijekom 1903., odmah nakon Khuenovog odlaska iz Hrvatske, težiti uspostavi suradnje s hrvatskom opozicijom, što je bilo moguće samo uz uvjet da se Hrvatska stranka prava, koja je, unatoč svojim brojnim slabostima, još uvijek predstavljala glavnu opozicijsku grupaciju u banskoj Hrvatskoj, ili fuzionira ili za početak barem koalicijski čvrsto poveže s "Čistom" strankom prava, koja se od kraja 1903., uostalom, već počela ponašati kao "režimska" opozicija.<sup>99</sup> U cilju vlastite stabilizacije režimu je, naime, bilo stalo da se opozicija prestane međusobno natjecati u isticanju nacionalno-političkih zahtjeva, a uvjet za to bilo je, dakako, njezino ujedinjenje. Pritom, režim je računao s opozicijom čiju će umjerenost i konzervativizam jamčiti svećenstvo.<sup>100</sup> Suradnja s opozicijom koju obilježava bilo kakav radikalizam, razumije se, nije dolazila u obzir.

Nije, dakle, nipošto slučajno da je novi ban Teodor Pejačević u svom nastupnom govoru u Saboru sredinom prosinca 1903, u kojem je najavio promjenu političkog kursa režimske Narodne stranke, napose apostrofirao katoličko svećenstvo, izjavivši tim povodom siljedeće: "Ja sam pružio svoju prijateljsku desnicu prečastnom svećenstvu, zauzevši ovo častno mjesto, i osvjedočen sam, da ću je isto i primiti, jer dobar sporazumak crkvene i svjetovne vlasti leži u interesu vjere same, kao i u interesu domovine."<sup>101</sup> Jasniji poziv svećenstvu, a time i umjerenoj opoziciji kojoj je ono uglavnom pripadalo, od strane režima teško da je javno mogao biti upućen. Prema tome, moguće je pretpostaviti da je i režim, uključujući Khuena, koji je još uvijek imao golemi utjecaj na Narodnu stranku, na određeni način potaknuo pobornike političkog katolicizma na čelu s biskupima da požure s inicijativom oko ustrojstva jedne snažne, središnje katolički usmjerene opozicijske stranke.

Nastojanje da hrvatska opozicija ujedini i tako ujedinjena privede suradnji s vladajućom Narodnom strankom bilo je i u interesu mađarske vlade, i to ne samo zbog stabilizacije i očuvanja režima u Hrvatskoj, kojemu je narodni pokret zadao ozbiljan udarac, nego i zbog opće stabilizacije prilika u ugarskom dijelu Monarhije. Naime, Tiszina je vlada, usprkos početnim teškoćama, početkom 1904. uspjela pridobiti mađarsku opoziciju na suradnju, što je rezultiralo privremenom normalizacijom djelatnosti Ugarskog sabora i uopće smirivanjem političke klime u zemlji.<sup>102</sup> U okolnostima smi-

<sup>98</sup> LOVRENČIĆ 1972, 155 – 158, 177-179.

<sup>99</sup> LOVRENČIĆ 1972, 177-179.

<sup>100</sup> KRŠNJAVI 1986 (1), 234.

<sup>101</sup> IBLER 1914, 155-157.

<sup>102</sup> IBLER 1914, 144-157.

rivanja političke situacije u Ugarskoj, koje je, dakako, bilo samo privremeno, no koje je bilo važno jer je vladajućim dualističkim krugovima u oba dijela Monarhije omogućilo predah nakon serije potresa što ih je mađarska politička scena doživjela tijekom 1903., režimu u Hrvatskoj, koji se oslanjao na mađarsku Liberalnu stranku, nije preostalo drugo nego da postupi na isti način. Uostalom, već 1903., odmah nakon što je vlast u Hrvatskoj preuzeo Pejačević, Narodna stranka s tim u vezi bila je najavila zaokret u politici, koji je podrazumijevao i drugačiji odnos prema opoziciji. Izjavivši spremnost da štiti Hrvatsko-ugarsku nagodbu od povreda, ona je posredno najavila i moguću promjenu u politici prema hrvatskoj opoziciji. Umjerenu opoziciju režim očito više nije kanio tretirati na način na koji je to činio Khuen, čija je politika podrazumijevala slamanje svake opozicije. Drugim riječima, režim je dao naslutiti da opoziciju, čiji bi se zahtjevi kretali u nagodbenom i dualističkom okviru ne bi smatrao protivnikom kojega valja eliminirati, nego konstruktivnim suradnikom.<sup>103</sup>

Dakako, ni režim u Hrvatskoj, niti vladajući peštanski krugovi nisu išli za tim da opozicija preuzme vlast u Hrvatskoj. Njihov primarni cilj bio je smiriti stanje u Hrvatskoj i tako ukloniti još jedno potencijalno krizno žarište u Monarhiji, koje je vladajuće krugove moglo omesti u obračunu s mađarskim nacionalizmom. No, rizik da opozicija preuzme vlast je, dakako, postojao, osobito nakon pokreta 1903/1904., i čini se da su ga i peštanski krugovi bili spremni prihvatiti, ali samo uz uvjet da se u banskoj Hrvatskoj što prije stvori jedna umjerena opozicijska stranka, koja bi u slučaju potrebe mogla zamijeniti Narodnu stranku, koja nije uživala nikakvu širu potporu u zemlji. Takvoj opoziciji peštansko bi središte moglo dopustiti da dođe na vlast budući da mađarski interesi ne bi došli u pitanje. Uostalom, mađarskoj je vladi bilo početkom 1904. posve jasno da mora mijenjati svoju hrvatsku politiku. Prema tome, i režimu u Hrvatskoj i mađarskoj vladi išao je u prilog pokušaj pobornika političkog katolicizma da se afirmacijom katoličkog pravaštva, uz pomoć katoličkog političkog lista, u banskoj Hrvatskoj počene stvarati jedna središnja, konzervativna, umjereno opozicijska stranka.

Napokon, kad je riječ o projektu stavanja jedne snažne, središnje opozicijske stranke s katoličkim predznakom, valja pretpostaviti da je zamisao o tome bila bliska i kruni i dualističkim čimbenicima službene austrijske politike. U politici krune, kao i u službenoj austrijskoj politici, a napose u politikom mišljenju grupacija iz kojih će se postupno oblikovati velikoaustrijski krug, na prijelomu stoljeća, katolicizam je, naimе, počeo biti shvaćan kao iznimno važni čimbenik jedinstva Monarhije, odnosno kao ključna potporna snaga dinastije.<sup>104</sup> Da li su, i u kojoj mjeri, službeni austrijski krugovi i dvor poticali pregrupiranje opozicijskih političkih snaga u banskoj Hrvatskoj u smislu njihovog objedinjavanja u okviru jedne snažne katoličke stranke koja bi surađivala s režimom, zasada je teško govoriti. Međutim, nedvojbeno je da su tu zamisao svesrdno podržavali bečki kršćanski socijali, koji su u vezi s narodnim pokretom, kao i u vezi s krizom dualizma, pomno pratili razvoj zbivanja u Hrvatskoj.

Sredinom siječnja 1904. bečki je *Reichspost*, osvrćući se na ostavku Bresztyenszskog na mjesto predsjednika Hrvatske stranke prava, zagaovarao potrebu osnutka

<sup>103</sup> IBLER 1914, 155-157.

<sup>104</sup> RP 140 (1904).



"...nove, nezavisne stranke, koja bi kršćansko stajalište i katolička načela trebala uvrstiti u svoj program i kojoj bi dr. Bresztyenszky bio glava." List se pritom pozivao na činjenicu da bivši predsjednik Hrvatske stranke prava u katoličkim krugovima ima brojne pristaše, kao i na važnost koju hrvatsko svećenstvo ima u hrvatskom političkom životu. Sugerirajući pristalicama političkog katolicizma u banskoj Hrvatskoj da se stranački organiziraju, *Reichspost* je isticao da je manjak kršćanskog nazora u vodstvu glavnih opozicijskih snaga, a napose među njihovim mlađim pripadnicima, zapravo glavni uzrok neuspjeha svih brojnih pokušaja opozicije da se ujedini. Ukloni li se ta prepreka, to jest ukoliko hrvatske opozicijske stranke u svoje političke programe ugrade kršćanska načela, s velikom je vjerojatnošću moguće očekivati jedinstvo opozicije. "Ni nacionalizam, ni znanost, ni umjetnost, ni moderna kultura nemaju sposobnost ujediniti narode i neutralizirati političke razlike..." isticao je *Reichspost*, upozoravajući Hrvate da odgovarajući integrativnu snagu u tom smislu "...posjeduje samo katolička misao. Samo potpuno ostvarenje kršćanske misli može Hrvate nerazdvojno ujediniti, ojačati i dovesti do pobjede." Prema tome, bečki kršćanski socijali nisu smatrali nužnim isključivo osnutak nove katoličke stranke, nego su dopuštali i mogućnost ujedinjena opozicije na katoličkoj osnovi, premda su s tim u vezi izražavali veliku rezervu s obzirom na liberalizam i vjersku ravnodušnost ne samo većine hrvatskih političara, nego i dobrog dijela svećenstva.<sup>105</sup>

Bečkim kršćanskim socijalima bilo je, dakako, u krajnjoj liniji posve nevažno na koji način će se u Hrvatskoj organizirati katolička stranka. Međutim, bilo im je očito silno stalo do toga da se ona osnuje i da pokuša maksimalno ispuniti politički prostor. No, valja reći da *Reichspost*, koji se u vezi sa sve izraženijom krizom dualizma općenito zalagao za preoblikovanje političkog prostora u Monarhiji, nije zagovarao stvaranje jedne središnje, umjerno opozicijske katoličke stranke samo u Hrvatskoj, nego i u Ugarskoj. Tamo je, doduše, već postojala katolička Pučka stranka, no budući da se ona pridružila Mađarskoj koaliciji, bečki kršćanski socijali nisu mogli s njom računati kao sa stabilizirajućim čimbenikom. U proljeće 1904, u razdoblju privremenog smirivanja političke i parlamentarne krize u Ugarskoj, bečki *Reichspost* uputio je s tim u vezi otvoreni poziv mađarskom episkopatu i uopće mađarskim katolicima da poduzmu nešto da se stvori produalistički orijentirana katolička stranka, koja bi danas sutra bila sposobna preuzeti vlast. Istovremeno list je podržavao i ideju o okupljanju svih mađarskih dualističkih grupacija.<sup>106</sup> No, s obzirom na aktualna previranja u mađarskom katoličkom pokretu, bečki kršćanski socijali nisu bili previše uvjereni da će se njihova težnja da se osnuje nova, produalistički opredjeljena mađarska katolička stranka osvariti. Stoga su i dalje kalkulirali s mađarskom Pučkom strankom, odsono s mogućnošću da bi se ona pod novim vodstvom eventualno ipak možda mogla vratiti na dualističke pozicije.<sup>107</sup>

Promotrimo, napokon, program s kojim se skupina pristalica političkog katolicizma okupljena oko *Hrvatstva* početkom svibnja 1904. pokušala uključiti u politički život banske Hrvatske. U programu, na prvom mjestu, što je i razumljivo s obzirom na

<sup>105</sup> RP 11 (1904).

<sup>106</sup> RP 82 (1904).

<sup>107</sup> RP 82, 236 (1904).

njezinu katoličku orijentaciju, skupina oko *Hrvatstva* na prvom je mjestu istaknula svoje vjerske, odnosno crkveno-političke ciljeve. Prije svega, najavila je odlučan otpor "...bezvjerskomu i nekršćanskomu duhu...", koji se putem novinstva tobože sustavno širi u narod, dovodeći u pitanje ne samo njegovu moralnu nego i materijalnu snagu. Odmah zatim naglasila je se da će se list boriti za "samosvojnost" Katoličke crkve, za njezina prava i očuvanje njezinih institucija.<sup>108</sup>

Pod tim pomalo nejasnim pojmom, kojega je ubrzo, u jednoj polemici, morala pojašniti, skupina oko *Hrvatstva* imala je na umu takav položaj Crkve koji bi je izdignuo iznad svjetovne, državne vlasti. Načelno, grupa oko *Hrvatstva* priznavala je, doduše, božansko podrijetlo i državi, pri čemu je isticala da i država ima pravo na punu samostalnost u svjetovnim poslovima. Međutim, prihvaćajući učenje o Crkvi kao "savrešenom društvu", kao i učenje o tome da je njezina zadaća "uzvišenija" od zadaća što ih ima svjetovna vlast, skupina oko "Hrvatstva" bila je uvjerenjena da u hijerarhiji vlasti državna vlast mora biti podređena crkvenoj.<sup>109</sup> Ne obrazlažući precizno kako bi to trebalo realizirati u praksi, ona se pozivala na konkordat iz 1855., upozoravajući pritom da je on u Hrvatskoj pojedinim zakonskim normama narušen. S tim u vezi najavila je da će se odlučno zalagati za to da se rješenja suprotna konkordatskim odredbama ukinu.<sup>110</sup>

Međutim, valja reći da zbog već spomenute zasade o nadređenosti crkvene vlasti državnoj skupina oko *Hrvatstva* nipošto nije idealizirala konkordat kao najpovoljnije rješenje odnosa između crkve i države, odnosno između duhovne i svjetovne vlasti. Preciznost ugovornih odredbi, odnosno strogo definiranje odnosa između duhovne i svjetovne vlasti, bez obzira na to koliko širok prostor društvenog djelovanja one pružale Crkvi, grupa oko *Hrvatstva* držala je, naime, sputavajućim za Crkvu. Zato je isticala da je konkordat zapravo neka vrsta "manjeg zla", to jest da je se njime prvenstveno sprečava pokušaj da se svjetovna vlast izdigne iznad crkvene vlasti. Ističući kao svoj cilj lozinku "...slobodna crkva u slobodnoj državi...", inače karakterističnu za liberalni katolicizam, no dopunjujući je zahtjevom za "pravom" slobodom, takvom u kojoj će država "...uvijek ići na ruku crkvi i podupirati ju u blagotvornoj njezinoj misiji...", skupina oko *Hrvatstva* težila je u osnovi potpuno neograničenom prostoru crkvenog djelovanja, uvjerenjena da samo tako Crkva može zadobiti punu kontrolu nad društvenim kretanjem.<sup>111</sup>

U vezi s nacionalno-političkim ciljevima, skupina oko *Hrvatstva* u svom je programu na prvo mjesto istaknula težnju "...da ustavnim putem polučimo što veće organizacijsko proširenje hrvatskoga državnoga prava..." i to ponajprije u smislu sjedinjenja banske Hrvatske s Dalmacijom. Zahtjev da se "ustavnim putem" postigne proširenje hrvatskog državnog prava svjedoči o tome da je skupina oko *Hrvatstva* ne samo priznala Hrvatsko-ugarsku nagodbu, nego da ju je smatrala oblikom ostvarenja hrvatskog državnog prava. Osim što se založila za sjedinjenje Dalmacije s banskom Hrvatskom, skupina oko *Hrvatstva* u svom je programu navela da će se boriti i za to "... da se i osta-

<sup>108</sup> HRV 1 (1904).

<sup>109</sup> HRV 4 (1904).

<sup>110</sup> HRV 3 (1904).

<sup>111</sup> HRV 6 (1904).

le zemlje, na koje Hrvatska imade virtualna prava, prema obećanju kraljevske krunidbene zavjernice od god. 1867. pripoje materi zemlji."<sup>112</sup>

Pozivajući se na krunidbenu diplomu Franje Josipa iz 1867., skupina oko *Hrvatstva* izjasnila se, dakle za dualističko uređenje Habsburške monarhije. Štoviše, ističući je kao podlogu za provedbu zahtjeva za sjedinejnjem Hrvatske i Dalmacije s "ostalim zemljama" na koje Hrvatska ima virtuelno pravo, skupina oko *Hrvatstva* zapravo se založila za to da ugarsko, a ne hrvatsko državno pravo postane podlogom za uspostavu teritorijalne cjelovitosti Hrvatske. Krunidbena diploma Franje Josipa iz 1867., kojom je vladar jamčio dualizam i teritorijalnu cjelovitost "zemalja svete krune Ugarske", i u kojoj se koristi isključivo pojam "...kraljevina Ugarska i njezine zemlje...", bila je izraz ideologije ugarskog državnog prava. Uostalom, i Hrvatsko-ugarska nagodba, koja je dopuštala sjedinjenje banske Hrvatske s Dalmacijom, pozivala se na ugarsko, a ne na hrvatsko državno pravo.<sup>113</sup>

U nacionalno-političkom smislu program skupine oko *Hrvatstva* bio je, dakle i nagodbeni i dualistički, a to znači da svojim zahtjevima u osnovi nije dovodio u pitanje ni postojeći oblik uređenja Habsburške monarhije, niti postojeće državnopravne odnose između Hrvatske i Ugarske, iako je u svom programu skupina oko *Hrvatstva* istaknula zahtjev za financijskom samostalnošću. No, zanimljivo je da je taj zahtjev opravdavala težnjom da se riješi socijalno pitanje, to jest da se podigne materijalna razina života širih slojeva društva, napose seljaštva i radništva.<sup>114</sup> Opravdavajući zahtjev za financijskom samostalnošću Hrvatske rješenjem socijalnog pitanja, skupina oko *Hrvatstva* nastojala je, iz obzira prema režimu u Hrvatskoj, odnosno iz obzira prema mađarskim vladajućim krugovima, težnji za financijskom samostalnošću oduzeti obilježje zahtjeva za dokidanjem jednog od bitnih instrumenata mađarske hegemonije nad Hrvatskom i Slavonijom.

U svom programu skupina oko *Hrvatstva* jasno se opredijelila ne samo za katolički, dakle, vjerski, nego i za nacionalni ekskluzivizam, o čemu svjedoči isticanje tvrdnje da u Hrvatskoj postoji samo jedan "politički narod", i to hrvatski.<sup>115</sup> Doduše, *Hrvatstvo* je pisalo da bi se "genetično", doduše, moglo priznati da u njoj žive i pripadnici "drugog plemena", to jest Srbi, no da se to nipošto ne smije priznati i "diplomatično". Isticati to kao uvjet za političku slogu sa Srbima za Hrvate je, prema pisanju *Hrvatstva*, naprosto neprihvatljivo. Politička suradnja sa Srbima moguća je tek nakon što Srbi prihvate "...jednu zastavu hrvatsku, jedan jezik hrvatski, riječju: jedan politički narod hrvatski".<sup>116</sup> Mišljenje da su Srbi u političkom smislu zapravo Hrvati "grčko-iztočne vjere" vodilo je prema negaciji srpstva ne samo u "diplomatičnom", nego i "genetičnom" smislu. Za skupinu oko *Hrvatstva* postojanje srpskog naroda u Hrvatskoj bila je, naime, puka konstrukcija, koja je, dakako, štetna za hrvatske nacionalno-političke interese. Narod koji živi u Hrvatskoj, isticao je list, može se zvati samo jednim, hrvatskim imenom.<sup>117</sup>

<sup>112</sup> HRV 1 (1904).

<sup>113</sup> GROSS-SZABO 1992, 232-239.

<sup>114</sup> HRV 1 (1904).

<sup>115</sup> HRV 1 (1904).

<sup>116</sup> HRV 1 (1904).

<sup>117</sup> HRV 11 (1904).

Međutim, usprkos negaciji postojanja srpstva u Hrvatskoj, *Hrvatstvo* je odbijalo prigovore da će ne samo njegov ekskluzivni katolicizam, nego i odnos prema srpstvu u Hrvatskoj postati preprekom za hrvatsko-srpsku suradnju. Borba za ugradnju katoličkih načela u društvenu praksu, pisao je list odgovarajući na navedene prigovore, mogla bi, naprotiv, pridonijeti poboljšanju odnosa sa sljedbenicima "grčko-iztočne" vjeroispovijesti, dakako, pod uvjetom da je njima stalo do vjere odnosno do rekristijanizacije društva. Ako im je do nje stalo, bitka protiv "bezbožnih načela" u javnom životu mogla bi, prema *Hrvatstvu*, postati dodirna točka s pravoslavnim stanovništvom, a ne točka razdvajanja.<sup>118</sup>

U svom programu *Hrvatstva* nije spomenulo da će se za rekristijanizaciju društva zalagati na načelu "diobe duhova", koje je afirmirao Mahnič u svojoj *Hrvatskoj straži*.<sup>119</sup> No, ton prvih brojeva lista nije ostavljao nikakve sumne da je grupa oko *Hrvatstva* dijelila njegovo uvjerenje da afirmacija katoličkih načela kao polaznih principa ukupnog javnog života nije izvediva bez nesmiljenog obračuna sa svima koji tako ne misle, ali i sa onima čiji je katolicizam prožet zasadama liberalizma. Uostalom, već u prvom broju *Hrvatstvo* se otvoreno založilo za "diobu duhova", ističići kao primjer europske zemlje u kojima se ona već odavno počela provoditi. Šteta je, pisalo je s tim u vezi *Hrvatstvo*, da se to nije desilo i u Hrvatskoj. "Da smo pet godina prije došli, ne bi našli toliko razvaljenih oltara, toliko otrovanih srdaca, toliko pogaženih križeva...", pisao je list.<sup>120</sup>

Računajući s tim da bi njezin borbeni katolički ekskluzivizam mogao naići na snažan otpor ne samo u laičkoj javnosti, nego i među svećesntvom, skupina oko *Hrvatstva* je u svom programu obećala da neće nastupati militantno prema ostalim konfesijama, no pritom je naglasila da će s krajnjom odlučnošću i nepokolebljivošću braniti vjerske svetinje katoličkog dijela hrvatskog naroda, boreći se pritom za politička prava cijelog cijelog naroda. Stoga je, pisalo je *Hrvatstva*, sukob moguć samo s onima "mrze" katolicizam i političke težnje hrvatskog naroda. Katolički ekskluzivizam na kojemu je skupina oko *Hrvatstva* inzistirala, a koji je, između ostaloga, proizlazio iz suvremenog katoličkog učenja prema kojemu je katolicizam jedina "prava" kršćanska vjera, a Katolička crkva jedina "prava" kršćanska crkva, nužno ju je, međutim, vodio u sukob s ostalim konfesijama.<sup>121</sup> Tvrdnja grupe oko *Hrvatstva* da bi njezin vjerski ekskluzivizam mogao postati mostom za suradnju s ostalim konfesijama bila je, prema tome, ne samo potpuno neutemeljena, nego upravo apsurdna.

Najava tolerantnog odnos prema ostalim konfesijama bila je, osim toga, uvjetovana uvjerenjem skupine oko *Hrvatstva* da su Hrvati u konfesionalnom smislu podjeljeni na tri vjeroispovijesti - katolicizam, pravoslavlje i islam. Kritički odnos prema bilo kojoj konfesiji bio bi, dakle, suprotan težnji za postizanjem nacionalnog jedinstva.<sup>122</sup> U osnovi izvorno pravaško shvaćanje o Hrvatima kao narodu koji pripada trima konfesijama, katoličanstvu, pravoslavlju i islamu, zacijelo je bilo razlogom da skupina oko

<sup>118</sup> HRV I (1904).

<sup>119</sup> STRECHA 1997, 215-251.

<sup>120</sup> HRV I (1904).

<sup>121</sup> STRECHA 1997, 43-50.

<sup>122</sup> HRV 12 (1904).

*Hrvatstva* na načelnoj razini nije posebno inzistirala na tijesnom povezivanju hrvatske nacionalne i katoličke vjerske ideje. Dakako, to je nije sprečavalo da u *Hrvatstvu* plasira mnogobrojne izjave, koje nedvojbeno svjedoče o tome da je katoličanstvo smatrala ključnom, ako ne i glavnom oznakom hrvatskog nacionalnog identiteta.<sup>123</sup>

Sumirajući, možemo konstatirati da je program s kojim se je skupina oko *Hrvatstva* javnosti predstvila bio ekskluzivno hrvatski i katolički, ali i krajnje umjereno opozicijski te da je svakako bio ne samo bitno različit od programa hrvatske opozicije iz 1894., nego da je u pogledu nacionalno-političkih zahtjeva išao znatno ispod razine zahtjeva hrvatske opozicije iz devedesetih godina 19. stoljeća, u što se, uostalom lako možemo uvjeriti komparativnom analizom.

Program iz 1894. zalagao se, naime, za to da se na temelju hrvatskog državnog prava hrvatski narod, koji živi u Hrvatskoj, Slavoniji, Dalmaciji, na Rijeci, u Bosni i Hercegovini i u Istri "...sjedini u jedno državno tijelo u okviru habsburške monarhije...". Uz to, program je isticao da će se pružiti potpora nastojanjima Slovenaca da se tom "državnom tijelu" priključe i slovenske zemlje.<sup>124</sup> Nadalje, program je predviđo da bi Hrvatska, ravnopravno s kraljevinom Ugarskom i s ostalim habsburškim zemljama, trebala sudjelovati u rješavanju zajedničkih poslova za cijelu Monarhiju, pri čemu se pozivo na pragmatičku sankciju, ne precizirajući, međutim, iz taktičkih razloga, na koju se pragmatičku sankciju misli. Osim toga, program iz 1894. nedvosmisleno se izjasnio za uređenje Hrvatske kao ustavne, parlamentarne i pravne države, u kojoj bi punu zakonodavnu vlast, u sporazumu s krunom, imao Hrvatski sabor, a s tim u vezi zahtijevalo se i proširenje izbornoga prava i uopće liberalizacija političkog života.<sup>125</sup>

Prema tome, za razliku od nacionalno-političkog dijela programa skupine oko *Hrvatstva*, program hrvatske opozicije iz 1894. nije polazio od Hrvatsko-ugarske nagobe kao podloge za postizanje teritorijalne cjelovitosti Hrvatske; on se, kao što smo vidjeli, isključivo pozivao na hrvatsko državno pravo, nabrajajući pritom precizno zemlje na koje se ono odnosi, što je skupina oko *Hrvatstva* u svom programu izbjegla učiniti. Nespominjanje Nagodbe jasno ukazuje na to da je autori programa iz 1894. nisu smatrali pogodnom podlogom za postizanje hrvatske teritorijalne cjelokupnosti, odnosno da je nisu držali oblikom ostvarenja hrvatske državnosti, dok je program *Hrvatstva*, govoreći o proširenju hrvatskog državnog prava "ustavnim putem", jasno svjedočanstvo o tome da su pobornici političkog katolicizma Nagodbu u osnovi držali okvirom u kojemu je ono realizirano, ali ne u cijelosti, pa se stoga traži priključenje Dalmacije i "ostalnih zemalja". Uostalom, u jednom od članaka objavljenih u prvom broju *Hrvatstva* ističe sa da je Nagodba iz 1868., u okviru tadašnjih okolnosti, priznala Hrvatskoj samostalnost i mogućnost da odlučuje o svojoj sudbini, napose u "moralnom smislu". Štoviše, list je pritom tvrdio da Hrvatsko-ugarska nagodba priznaje "...da je hrvatska država, da imade sve attribute države..." premda to, prema autoru, nije dovoljno jasno i precizno izraženo.<sup>126</sup>

Nadalje, program *Hrvatstva*, pozivajući se na krunidbenu diplomu, zauzeo je jasno dualističko stajalište, dok je program iz 1894., izražavajući nastojanje za tim da Hrvat-

<sup>123</sup> HRV 1, 3, 4, 5, 7 (1904).

<sup>124</sup> MAZZURA-DERENČIN 1894, 32. IBLER 1914/1917, 210.

<sup>125</sup> IBLER 1914/1917, 210-211;

<sup>126</sup> HRV 1 (1904).

ska, zajedno s ostalim zemljama i ravnopravno s kraljevinom Ugarskom sudjeluje u rješavanju poslova na razini Monarhije, iskazao težnju za njezinim preuređenjem, koje bi se moglo kretati u rasponu od subdualizma, preko trijalizma do federalizma. Uostalom, upravo zato je program iz 1894. i propustio precizirati na koju se pragmatičku sankciju poziva. S druge strane, u pogramu *Hrvatstva*, kao što smo vidjeli, nema ni zahtjeva da se Hrvatska uredi kao ustavna parlamentarna država, s punom zakonodavnom vlasti koju bi dijelili Sabor i vladar. No, program skupine oko *Hrvatstva*, kao i program iz 1894. zalagao za proširenje izbornog prava, smatrajući to prvim korakom prema izbornoj reformi kojom bi se uvelo opće, jednako i tajno pravo glasa.<sup>127</sup> Taj klasično demokratski zahtjev u programu iz 1894., nije međutim, bio postavljen.<sup>128</sup>

Značaj nacionalno-političkog programa *Hrvatstva*, dakako, izraz je nastojanja hrvatskog episkopata i skupine pobornika političkog katolicizma da se politički katolicizam u obliku katoličkog pravaštva službeno predstavi kao umjerena opozicijska politička opcija, prihvatljiva dualističkim krugovima u oba dijela Monarhije i režimu u Hrvatskoj. Na različite načine ovisan kako o bečkom, tako i o peštanskom središtu, hrvatski episkopat, naime, sve da je to i htio, nije mogao riskirati da se katoličko pravaštvo, odnosno stranka koja će ga zastupati predstavi kao radikalna opozicija. Zbog toga je bilo iznimno važno naglasiti da pobornici katoličkog pravaštva načelno ne protive ni Hrvatsko-ugarskoj nagodbi kao podlozi za hrvatsku autonomiju u okviru Ugarske, niti dualističkom uređenju Habsburške monarhije. Razumije se da je takvo stajalište bilo važno naglasiti i zbog težnje da se pruži podrška kruni i dualističkim čimbenicima u oba dijela Monarhije u pokušaju obuzdavanja nacionalizma Mađarske koalicije, u kojem su sve relevantne opozicijske političke grupacije u banskoj Hrvatskoj tada vidjele potencijalo golemu opasnost za hrvatsku autonomiju zbog njegove ideje o jedinstvenoj, samostalnoj mađarskoj državi.

Kriza dualizma, koja je, doduše, bila prisutna od kraja devedesetih godina 19. stoljeća, no koja je zapravo tek 1903. snažno potresla Monarhiju uopće je bitno utjecala na pojavu katoličkog pravaštva u banskoj Hrvatskoj. Već je spomenuto da je nastojanje udružene hrvatske opozicije za povezivanjem hrvatske nacionalne i katoličke vjerske ideje potkraj devedesetih godina 19. i na početku 20. stoljeća na određeni način usmjerilo pravaštvo prema katolicizmu. No, do spajanja pravaštva s katolicizmom tada nije bilo moguće realizirati budući da politički katolicizam kao ideologija nije profunkcionirao u političkoj praksi. "Čista" stranka prava odbila ga je odmah na početku, a nakon završetka tzv. svetojeronimske afere od njega je odustala i Hrvatska opozicija, iz koje je uskoro potom nastala Hrvatska starnka prava.

Obje pravaške grupacije zastupale su, u osnovi, moderno pravaštvo, čije je temeljno shvaćanje bila ideja o tome da je teritorijalna cjelovitost Hrvatske i njezina samostalnost moguća samo u okviru Habsburške monarhije.<sup>129</sup> U skladu s tim, obje su pravaške grupacije, bez obzira na to što su među njima, ovisno o prilikama, postojale razlike u pogledu interpretacije zahtjeva izraženih u programu iz 1894. zagovarale rješenje hrvatskog pitanja koje je dovodilo u pitanje kako postojeće državnopravne odnose

<sup>127</sup> HRV 1 (1904).

<sup>128</sup> MAZZURA-DERENČIN 1894; 32.

<sup>129</sup> GROSS 1973, 253-281 ; GROSS 2000, 723-765.

između Hrvatske i Ugarske, tako i na razini monarhije. Iako se s odbacivanjem temeljne Starčevićeve ideje o samostalnoj Hrvatskoj državi izvan okvira Monarhije pravaštvo nesumnjivo iz radikalne preobrazilo u mjerenu političku opciju. Međutim, u razdoblju dok je dualizam još razmjerno dobro funkcionirao, pa čak i kad su se potkraj devedesetih godina 19. i na početku 20. stoljeća u njemu počele nazirati prve ozbiljnije pukotine, ona je i bečkim, a napose peštanskim vladajućim krugovima krugovima u osnovi bila neprihvatljiva u obje varijante. Umjerenija varijanta, koju su zastupale Neodvisna narodna stranka i Matica stranke prava, iz kojih je fuzijom 1903. nastala Hrvatska starnka prava, polagala je, doduše, u političkoj praksi težište na rješavanje hrvatskog pitanja putem revizije Hrvatsko-ugarske nagodbe, no svojim je zahtjevima za ujedinjenjem hrvatskih zemalja na načelu i u skladu s ideologijom hrvatskog državnog prava, kao i zahtjevom za jačanjem hrvatske autonomije sa značajkama državnosti također zadirala u postojeće državnopravne odnose između Hrvatske i Ugarske, ali i u strukturu Monarhije. Radikalnija verzija, koja je u političkom životu zastupala "Čista", od 1904. Starčevićeva hrvatska stranka prava, bila je još manje prihvatljiva vladajućim dualističkim krugovima monarhije budući da je rješenje hrvatskog pitanja čvršće vezala uz ideju o preustrojstvu Monarhije u smislu subdualizma, odnosno trijalizma.<sup>130</sup>

S produbljavnjem krize dualizma obje varijante modernoga pravaštva postale su, očito, dualističkim krugovima još neprihvatljivije. U sukobu s Mađarskom koalicijom, čije je rješavanje prepušteno kruni, u ugarskom diejlu Monarhije, dualističkim je čimbenicima bila neprihvatljiva svaka opozicija čiji zahtjevi ugrožavaju poredak stvoren Austro-ugarskom nagodbom iz 1867. odnsono Hrvatsko-ugarskom nagodbom iz 1868. No, protumađarski pokret 1903/1904. u banskoj Hrvatskoj pokazao je da se model hrvatske politike mađarskih vlada više ne može temeljiti na modelu, koji je počeo funkcionirati još 1875., a koji je do punog izražaja došao u razdoblju između 1883. i 1903., za Khuenovog režima. Mađarskoj vladi, ali islužbenoj bečkoj politici, postalo je, naime, jasno da hrvatsku opoziciju više nije moguće naprosto neutralizirati inistitucionalnim i vaninstitucionalnim pritiscima. Khuenov sistem eliminacije i marginalizacije više nije dolazio u obzir. Međutim, da bi vrhovima monarhije postala prihvatljiva, hrvatska opozicija se naprosto morala promijeniti.

Pristalice političkog katolicizma i hrvatski episkopat uočili su to i pokušali izvesti promjenu značaja hrvatske opozicije u skladu sa svojim shvaćanjima. Budući da su obje glavne opozicijske grupacije u banskoj Hravtskoj, bez obzira na razlike koje su među njima postojale u političkoj taktici, u osnovi zastupale isto, pravaško polazište u rješavanju hrvatskog pitanja, oni su pravaštvu odlučili pokušati dati ton koji će ga učiniti prihvatljivim vrhovima Monarhije, i režimu u Hrvatskoj. Formula je nađena u njegovom povezivanju s katolicizmom, ali i u načelnom odstupanju od programa iz 1894., koje bi bilo taktičke, a ne strateške prirode. Prema tome, iz programa je trebalo isključiti svaki zahtjev za iole ozbiljnijom promjenom u strukturi Monarhije, odnosno dubljom promjenom u državnopravnim odnosima Hrvatske s Ugarskom. U protivnom, od strane vrhova monarhije, odnosno od strane režima u Hrvatsko program ne ne bi mogao protumačiti kao nedvosmislena potpora protodualističkim snagama, štoviše,

<sup>130</sup> GROSS 2000, 429-431, 438.

mogao je izazvati bijes krune, bečkih i pešanskih vladajućih krugova, kao i režima u Hrvatskoj. No, istovremeno, s obzirom na nastojanje da se ostvari ujedinjenje pravaških grupacija u okviru jedne snažne, središnje katoličke stranke, koja bi uz podršku i pod vodstvom episkopata, ovisno o razvoju prilika u Monarhiji, mogla zaigrati odlučujuću ulogu u rješavanju hrvatskog pitanja, kao i s obzirom na raspoložnje pravaškoj opoziciji naklonjene javnosti, službeni program trebalo je stoga prikazati radikalnijim nego što je uistinu bio, a to se moglo ostići samo tvrdnjom da je u nacionalno-političkom smislu, u osnovi riječ o dva istovjetna programa. Zato su pobornici katoličkog pravaštva od početka odlučno inzistirali na interpretaciji da je njihov program istovjetan s programom hrvatske opozicije iz 1894.

Zadaća da značaju hrvatske opozicije daju obilježje koje će joj omogućiti da se u datom trenutku aktivno uključi u rješavanje hrvatskog pitanja koju su na sebe preuzeli pobornici političkog katolicizma u banskoj Hrvatskoj bila je, dakako, ambiciozna i nimalo jednostavna. Ona je, naime, podrazumijevala da obje, mnogo snažnije i u javnosti daleko utjecajnije pravaške političke grupacije, kao prvo, pristanu na ujedinjenje na službeno krajnje umjerenom programu, a kao drugo, da prihvate ideologiju političkog katolicizma. I jedno i drugo ubrzo se, međutim, pokazalo iluzornim. No, skupini koja se u svibnju 1904. okupila oko ideje o afirmaciji katoličkog pravaštva, ona se isprva nije činila neostvarivom. Računajući s potporom cjelokupnog svećenstva, koje je imalo veliku političku težinu, uz ostalo i zbog svog utjecaja i svojih razgranatih veza, računajući s ugledom i moći hrvatskog episkopata, s njegovim relativnom nezavisnošću, s njegovim vezama u visokim crkvenim i aristokratskim krugovima, kao i s razumijevanjem rimske kurije, pobornici političkog katolicizma pravaške orijentacije hrabro su se otisnuli u osvajanje političkog prostora.

#### Izvori i literatura

1. KL = Katolički list
2. PHKS = S. Korenić, Prvi hrvatski katolički kongres u Zagrebu, Zagreb, 1900.
3. STRECHA 1997 = M. Strecha, Katoličko hrvatstvo. Počeci političkog katolicizma u banskoj Hrvatskoj (1897-1904), Zagreb, 1997.
4. KORENIĆ 1908 = S. Korenić, Da li je dosadašnji katolički pokret u Hrvatskoj uspio?, Zagreb, 1908.
5. KORENIĆ 1909 = S. Korenić, Nekoliko misli k crkvenoj politici u Hrvatskoj, Zagreb, 1909.
6. HS = Hrvatska straža
7. GROSS 1992 = M. Gross, Prema hrvatskome građanskom društvu. Društveni razvoj u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji šezdesetih i sedamdesetih godina 19. stoljeća, Zagreb, 1992.
8. MARTINA 1978 = G. Martina, La Chiesa nell eta dell liberalismo, Brescia, 1978.
9. HRV = Hrvatstvo
10. BOZANIĆ 1991 = A. Bozanić, Biskup Mahnič. Pastir i javni djelatnik u Hrvata, Zagreb-Krk, 1991.



11. LONNE 1986 = K. E. Lonne, *Il Cattolicesimo politico nell XIX e XX secolo*, Bologna, 1986.
12. LOVRENČIĆ 1972 = R. Lovrenčić, *Geneza politike "novoga kursa"*, Zagreb, 1972.
13. VHB = Vrhbosna
14. IBLER 1914/1917 = J. Ibler, *Hrvatska politika 1904-1906*, Zagreb, 1914/1917.
15. IBLER 1914 = J. Ibler, *Hrvatska politika 1903.*, Zagreb, 1914.
16. NL = Novi list
17. RP = Reichspost
18. KRŠNJAVI 1986 (1) = I. Kršnjavi, *Zapisci. Iza kulisa hrvatske politike*, Zagreb, 1986.
19. GROSS 1973 = M. Gross, *Povijest pravaške ideologije*, Zagreb, 1973.
20. GROSS 2000 = M. Gross, *Izvorno pravaštvo. Ideologija, agitacija, pokret.*, Zagreb, 2000.
21. OB = Obzor
22. PO = Pokret

### *Zusammenfassung*

## Vom katholischen Kroatentum bis zu Ideen der katholischen Kroatischen Rechtspartei

In der Abhandlung spricht der Autor zuerst über gewisse Veränderungen in der Ideologie und Taktik der Verfechter des politischen Katholizismus, zu welchen es nach 1903 kam. Danach erörtert er die Umstände der Entstehung einer Gruppe von Wortführern des politischen Katholizismus, die sich ab 1904 unter dem Patronat des kroatischen Episkopats um das Blatt "Kroatentum" versammelten. In diesem Zusammenhang schließt der Autor, dass die erwähnte politische Gruppe im Ziel der Stabilisierung Khuens Regimes nach der Nationalbewegung 1903/1904 auftritt. Deren Ziel war es, eine «konstruktive», mäßige, auf der katholischen Grundlage basierende Opposition zu schaffen, die durch die Klerikalisierung der Kroatischen Rechtspartei und deren Verbindung mit der Frankschen Rechtspartei von Starèevia entstehen würde.

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST  
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY  
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

# RADOVI

## 34-35-36



ZAGREB 2001-2004

*Izdavač*

Zavod za hrvatsku povijest  
Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

*Za izdavača*

Neven Budak

*Redakcija*

Ivo Goldstein  
Borislav Grgin  
Mirjana Matijević-Sokol  
Nenad Moačanin  
Boris Olujić  
Nikša Stančić  
Božena Vranješ-Šoljan

*Urednik*

Mario Strecha

*Tajnik redakcije*

Hrvoje Gračanin

Adresa uredništva

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb, Ivana Lučića 3  
tel. 385 1/ 6120 150, 6120 158, fax. 385 1/ 6156 879

Časopis izlazi jednom godišnje. Izdavanje časopisa sufinancira  
Ministarstvo znanosti i tehnologije Republike Hrvatske.

---

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske  
br. 6859/1 od 5. X.1982. časopis »Radovi« oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Ministarstvu znanosti i tehnologije  
Republike Hrvatske pod brojem UP-547/2-84-1984.

*Naslovna stranica*  
Iva Makvić

*Tisak*  
Tiskara Rotim i Market, Lukavec

Tiskanje završeno u srpnju 2004. godine

*Naklada*  
400 primjeraka

CIP - Katalogizacija u publikaciji  
Nacionalna i sveučilišna biblioteka, Zagreb

UDK 949.75

RADOVI 34-35-36  
/ [uređivački odbor Mario Strecha... et al.]. - Zagreb  
: Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta,  
2002.-2004. – 520 str. ; 24 cm

– Summaries.

ISBN 0353-295X